

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR (Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayımının Son Sözü)

Mar BAYCIYEV

Kırgızistan Halk Yazarı

Türkçeye çeviren: Doğan GÜRPINAR

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

1995 yılında Manas Destanı'nın Ekim Devrimi'nden Sonraki Kaderi¹ adıyla mütevazı bir broşür yayımlandı. Bu broşürdeki bilgiler, Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Komünist Partisi Merkez Komitesi ve İç İşleri Bakanlığı Halk Komiserliği Dairesinin (öbür adıyla KGB'nin) arşivlerindeki belgelerden bir derlemedir. Yumuşak kaplı, incecik bir kitapçıktır. Elimizdeki bu broşürde sadece Manas Destanı'nın kaderi değil, destanın yayımlanması ve yıl dönümünün kutlanması ile ilgili resmî hükümlerin, kararnamelerin, bu konuda varılan her türlü yargının titiz bir seçimi yer almaktadır. Bunlarda, tıpkı büyücülerin küresinde olduğu gibi, bizim “sosyalizm” adı altında yaşadığımız devir, insan kanına bulanmış olaylar, insanların mahvolmuş kaderleri, ormanların “ağaç işleri” bölümlerinde soğuktan donmuş el ve bacaklar; yapılan işkencelerden yükselen feryatlar, cellat ve gardiyanların sıtma görmemiş sesleri, karakolların bodrumlarından gelen tek el silah sesleri, Cezkazgan ve Karaganda'nın madenlerinde çalıştırılan veremlilerin öksürük sesleri, donmuş toprakta özgürlüğüne ve ebedî huzura kavuşmuş olan tutuklu için kazılmış mezardan gelen kürek sesleri yankılanmaktadır.

Trajedinin perdesi defterciğin ilk sayfalarından itibaren açılmaktadır.

23 Ağustos 1925 tarihli, 1 Numaralı belge:

22 yaşındaki Kasım Tınıstanov'un önerisi üzerine Rusya Komünist Partisi Propaganda Heyeti Manas Destanı'nın yayımlanması kararını vermektedir. Oturuma 23 yaşındaki Töreku Aytmatov başkanlık etmektedir. Tutanağı T. Babahanov imzalamıştır.

6 Kasım 1938'de yazmış olduğu bir piyese Manas Destanı'ndan bir olayı aktarmış olduğu için Kasım Tınıstanov'u “burjuva milliyetçiliği yapmak” suçundan kurşuna dizdiler, Töreku Aytmatov'u ise 1 Aralık 1937'de tutukladılar.

1991 yılında Bişkek yakınlarındaki Çon Taş Höyüğü'nde 127 kişinin gömülü bulunduğu bir maden ve o madende yarı çürümüş bir ceketin göğüs cebinde Töreku Aytmatov hakkında verilen ölüm kararını buldular. Ölüm kararının dörde katlanmış sarı kâğıdı kurşunlarla delinmişti.

Manas Destanı'nın yayımlanması için hazırlanan tutanağı imzalayan Babahanov da acıklı sondan kurtulamamıştı.

27 Mart 1932 tarihli, 3 Numaralı belge:

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Organizasyon Komitesi daire başkanı Camankulov “Stalin'in Yazmış Olduğu Mektupların İncelenmesi” adlı raporunda: “Kırgız edebiyatında, Komünist Partisi aleyhine çarpıtmalar yapıldığını ve bunun millî

¹ “Manas Destanı'nın Ekim Devrimi'nden Sonraki Kaderi” Derleyenler T.A. Abdıkarov, S.R. Cumaliyev. Bişkek, 1995.

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınımın Son Sözü)

eserleri ve özellikle de Manas Destanı'nı şüpheli hâle getirdiğini" yazıyor. Böylece K. Tınıstanov'un dışında ilk kez "Proletaryaya düşman sınıfların çıkarlarını koruyan" yazarlar arasına S. Karaçev, A. Kökenov gibi profesyonel yazarlar ve şair B. Kenensariyev de katılmıştır. Yukarıda adı geçen kişiler en kısa zamanda tutuklanmış, içlerinden sadece B. Kenensariyev sağ kalmış ve o da ileriki yaşlara kadar "halk düşmanı" yaftasını taşımıştır.

10 Ocak 1935'de Tokçoro Coldoşev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Halk Komiserliği Kirov Bölge Komitesi Bürosuna, Manas Destanı'nın bazı kısımlarının Kırgızca ve Rusça olarak yayımlanmasını teklif ediyor. T. Coldoşev'i iki yıl sonra tutukuyorlar ve tutuklandığı günden bugüne kadar akıbetinin ne olduğu bilinmiyor.

1935 yılının mart ayında Kirov Bölge Komitesi, yazı kurulunun Manas Destanı'nı yayımlamasına izin veriyor. Listenin başında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Organizasyon Komitesi Genel Sekreteri Moris Belotskiy, yardımcısı Hasan Ceinbayev, Halk Komiserlikleri Danışma Komitesi Başkanı Bayalı İsakeyev, ünlü doğu bilimci, akademisyen A.N. Samoyloviç, Kazak edebiyatının otoritelerinden Saken Seyfullin yer almakta.

M. Belotskiy'i Moskova'ya götürüp Lefortovskaya hapisanesinde ortadan kaldırıyorlar, A.N. Samoyloviç'i Leningrad'da, Saken Seyfullin'i ise Almatı'da kurşuna diziyorlar. Hasan Ceinbayev ve Bayalı İsakeyev'in adlarını, Kasım Tınıstanov ve Töreku Aytmatov ile birlikte öldürülüp gömülen kişilerin listesinde buluyorlar.

8 numaralı belgede; 27-28 Aralık 1935'te Manas Destanı hakkında yapılan danışma toplantısının stenogramında, dâhi Rus dil bilimcisi, E.D. Polivanov'un söz aldığı ve ilk kez "Kırgız destanının bin yaşında olduğunu iddia eden hipotezini dile getirdiği" bir pasaj yer almaktadır. Ünlü dil bilimci 1 Ağustos 1937'de tutuklanacak ve Moskova'da öldürülecektir.

Kirobkom Bürosunun 1 Temmuz 1937 tarihli oturumunda, Ekim Devriminin 20. yılı şerefine "Kökötöy'ün Aşısı"nın ve "Büyük Gaza"nın Sagımbay Orozbekov varyantı esas alınarak Rusça çevirisinin yayımlanması meselesinin Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesine danışılması kararı verilmiştir. Oturumda Bayalı İsakeyev, eğitimden sorumlu halk komiseri O. Aliyev, Kirobkom daire başkanı Ayılçinov, genel sekreter M. Ammosov söz almıştır.

8 Ağustos 1937'de O. Aliyev'i ve hemen ardından Ayılçinov ve B. İsakeyev'i tutukladılar, M. Ammosov'u ise önce memleketi olan Yakutistan'a götürdüler, sonra Moskova'ya getirip öldürdüler.

5 Kasım 1937'de Kırgızistan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu "destana kendi düzeltmelerini katan burjuva milliyetçilerinin ortaya çıkarılması" ile ilgili olarak Manas Destanı'nın yazı kurulunu yeniledi. Yeni ekipte 8 kişi vardı ve 5 Kasım 1938'de bu ekipteki beş kişi: E. Sultanbekov, M. Salihov, K. Kambarov, A. Alimov enseleri kurşun delikleriyle madene atılacaklardır.

O korkunç 1938 yılının 2 Ocak günü yukarıda adı geçen yazı kurulu adaylarının ortadan kaldırılması sebebiyle Manas'ın yazı kurulunda yeni isimlere yer veriliyor. Bunlar, şairler: T. Ümötaliyev, C. Bökönbayev, K. Malikov ve Gureviç adındaki biri. Büronun kararını "halk düşmanı" M. Ammosov'un yerini alan Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Kerim Kenenbayev imzaladı.

Yoldaş Gureviç'in adına daha sonraki belgelerde rastlanmamaktadır. Yahudi soyadı taşıyan, dahası ideolojiye karşı tavrı olan birisi hiç Stalin soykırımından kaçabilir miydi?! K. Kenenbayev'i de 6 Kasım 1938'de kurşuna dizdiler.

Gördüğümüz gibi, Manas Destanı'nın komisyon ve yazı kurulu üyeleri Hayden'in "Veda Senfonisi"nin sanatçıları misali tek tek hayat sahnesini terk ettiler, tek bir farkla, onlar sahneyi ebediyyen terk ettiler.

1940 Ekiminde Dil ve Edebiyat Araştırmaları Enstitüsünün müdür vekili Capar Talasbayev ve Manas Bölümünün daire başkanı Taşım Bayciyev², Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri A. Vagov'a Manas'ın incelenmesi ve yayımlanması konularının analiziyle başvuruyor ve 1941 yılında destanın 1100. Yıl Kutlamalarının düzenlenmesi projesini teklif ediyorlar.

10 Nisan 1941'de Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu Manas Destanı'nın yayımlanmasında çalışacak yeni bir yazı kurulu oluşturuyor fakat bu yazı kuruluna da bu işi sonuçlandırmak nasip olmuyor. 1941 yılının Haziranında II. Dünya Savaşı başlıyor, T. Bayciyev ve Cekşen Aşubayev cepheye gidiyor. "Manas'ın Oğlu Semetey" filminin çekimlerinde şair C. Bökönbayev ölüyor, Cekşen Aşubayev ise savaştan dönmüyor.

C. Talasbayev'i, özgeçmişinde, 1937 yılında Komsomol³'den ihraç edildiğini belirtmeyi unuttuğu için partiden ihraç ediyorlar. 1961 yılında, eski günahlarını hatırladıkları C. Talasbayev'i "sosyalizmin ekonomik disiplinini ihlal ettiği" gerekçesiyle kurşuna diziyorlar.

Manas'ın iki dilde yayımlanması ve destanın 1100. yıl dönümü Kutlama Töreninin düzenlenmesi işlerine 1945 yılında yeniden başlanıyor.

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosunun 7-8 Eylül 1945 tarihli oturumunun 448/8 no'lu protokolundan:

"Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu Manas Destanı'nın 1100. yıl dönümünün, 'Sovyet yurtseverliğinin, SSCB halklarının Stalinci dostluğunun ve Kırgız halkının kültürünün daha da gelişmesine adanmış bir millî bayram' kabul edilerek düzenlenmesi gerektiğine karar vermiştir." Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin, Manas Destanı'nın yıl dönümü töreninin düzenlenmesi konusundaki daha sonraki kararlarında Tören Komitesi Başkanlığına Kırgız SSC⁴'si Bakanlar Kurulu Başkanı İ. Razzakov, anma töreni komitesinin bilim kurulu başkanlığına: Halk Bilimi ve Manas Dairesi Başkanı T. Bayciyev atanıyor. Yeni yazı kurulu ekibinde parti ve hükümetten resmî kişilerin dışında yazarlardan: Muhtar Avezov, Taşım Bayciyev, K. Bayalınov, Ziya Bektenov, U. Cakişev; edebiyatçılardan: V.M. Jirmunskiy, E. Mozolkov, K. Rahmatullin, Tazabek Samançin; dilcilerden: K.K. Yudahin, B.M. Yunusalıyev, C. Şükürov,...vb. görev almaktaydı.

Manas Destanı'nın "Büyük Gaza" epizodunun uzun süredir beklenen Rusça tercümesi 1946 yılında Moskova'da yayımlandı ve Kırgız SSC'si Komünist Partisi ve Hükümeti tarafından Kırgız kahramanlık destanının üstün bir sosyo-politik, bilimsel öneme sahip ve yüksek bir sanatsal değer taşıyan baskısı olarak Stalin ödülüne aday gösterildi. Eserin derleyicileri ve önsöz yazarları arasında U. Cakişev, E. Mozolkov, Manasçı Sayakbay Karalayev, Sagımbay Orozbekov'un varyantını kağıda geçiren ve kağıda geçirdiği metnin yüzde sekseni kitapta yayımlanan halk bilimci İ. Abdırhmanov vardı.

Moskova'dan Frunze'ye, çeşitli bölümleri Moskova Büyük Tiyatrosunun solistleri tarafından icra edilmiş olan Manas Operası'nın Stalin ödülüne aday gösterilmesi konusunda karşı teklif geldi. Opera şehir kamuoyu, Stalin Komitesi üyeleri: N.Y.

² Mar Bayciyev'in babası.

³ Komünist Gençler Birliği Örgütü.

⁴ Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

Myaskovskiy, Y.A. Şaporina, A. Haçaturin gibi müzik sanatının büyük ustaları tarafından da çok beğenildi. Kırgızistan Komünist Partisi Başkanı N. Bogolubov, Komünist Parti Merkez Komitesi Sekreteri A. Jdanov'a "Manas'ın Oğlu Semetey" filminin Manas Destanı'nın yıl dönümü töreninde gösterilmesinin büyük bir sosyo-kültürel ve sosyo-politik olay olacağını belirterek, filmin çekiminin devam ettirilmesine izin verilmesi ricasıyla başvurdu.

Stalin'e çekilen telgrafta "filmin genç kuşaklara vatan aşkını aşılayacağından, halkın kahramanlık duygularını sağlamlaştıracağından" söz ediliyordu. Sovyet halklarının büyük Stalin dostluğu çerçevesinde birleşmesinin yeni bir delili ortaya çıkıyordu, fakat yine olan olacaktı, işte tam bu günlerde Komünist Partisinin ideoloğu yoldaş Jdanov "Yıldız" ve "Leningrad" dergilerinin yazı kurullarında **kozmopolitlik** (Soy ve millet bağlarından uzak olma) maskesi altında yeni halk düşmanlarının siper aldığını, bunların Sovyet Cumhuriyetlerinde burjuva milliyetçileri olarak ortaya çıktıklarını bolşeviklere rapor etti. Daha dün Stalin Halklar Dostluğu İdeolojisine hizmet eden şey, bir saat içinde "devletin temellerini, partinin ve halkın bütünlüğünü sarsan ideolojik bir sabotaja" dönüşmüştü.

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosunun 9 Eylül 1947 tarihli oturumunun, 614/2 sayılı protokolünden, "Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünün çalışmaları hakkında":

...Enstitü kendisi için gerekli politik çıkarımları yapmamış ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin kararlarından ders çıkarmamıştır.

Enstitü, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin ideolojik kararlar hakkındaki kararname ve Jdanov'un "Yıldız" ve "Leningrad" dergileri hakkında vermiş olduğu karara göre işlerini ağır bir tempoda yeniden yapılandırmaya başladı.

Millî destan Manas hakkındaki çalışmalar tatminkâr olmayan bir ölçüde yapılmaktaydı.

Destanla somut mücadele görevleri daha da devam ediyordu:

13- "Kızıl Kırgızistan" (yoldaş Karakeyev), "Sovyet Kırgızistan'ı" (yoldaş Yujakov) gazetelerinin ve "Komünist" dergisinin yazı işleri müdürlerini, "Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünün" çalışmalarında yaptığı hatalar ve gösterdiği yetersizlikler konusunda eleştiri makaleleri yayımlamakla sorumlu tutmak.

14- Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Propaganda Dairesi Başkanı, yoldaş Orozaliyev'i, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin kararname uyarınca, 1947 yılının ekim ayı içinde, partinin ideolojik cephesinin çalışanlarının amaçlarının ele alınacağı bir toplantı düzenlemekle görevlendirmek.

Sahibinden "tut!" komutunu alan bütün ideolojik köpekler ürmeye başladılar. Yavru köpek sendromu baş gösterdi. Yüksek sesle havlayarak kendini göstermek isteyen bu bekçi köpeklerinin nereden çıktığı belirsizdi. 1937 yılı da kişisel hesaplaşmalar ve gizli kabileciliklerle geçti.

Destanın yayımlanması ve anma töreninin düzenlenmesinden sorumlu yazı kurulu üyelerinin bilimsel, edebî çalışmalarından ilk önce şüphelenildi, daha sonra bu çalışmalar kınandı ve hatalı ilan edildi. Kuşkusuz parti ve hükümet sözcüleri, gazete yazı işleri müdürleri bunun dışındaydı.

İlk ısırtıkları, "Büyük Gaza"nın Rusça baskısının örneklerinin görüşülmesi sırasında, kitap süsleyicilerinin İ. Razzakov'dan ödül ve tebrik aldıklarından habersiz "kitap hakkında bir dizi esaslı eleştirisini" dile getiren ve "baskının tamamlanmasını" teklif eden edebiyatçı Tazabek Samançin aldı. Başkan Sovmina ve Manas'ın 1100. yıl dönümünü Kutlama Komisyonunun Başkanı İ. Razzakov bu konuda yapılan tartışmayı

da hesaba katarak kitap düzenleyicilerinin çalışmalarının takdire şayan olduğunu tekrarladı. Fakat dobra dobra konuşan ve prensipli bir insan olan T. Samançin'in, hükümet başkanıyla olan fikir ayrılığını ifade etmesi, geleceğinin kararmasına sebep oldu. Gazetelerde ilk Kırgız filoloji bilimleri adayı (kandidatı) T. Samançin'i, "Ozan Kalıgul'un yaratıcılığının sırf olumlu yönlerine ışık tutmak; Arstanbek, Moldo Kılıç ve diğer devrim öncesi yazarların yaratıcılıklarındaki çelişkileri ortaya çıkarmamakla" suçlayan ısmarlama makaleler yayımlanmaya başladı.

T. Samançin'i Manas Destanı'nın yazı kurulundan çıkardılar, partiden ihraç ettiler, akademiden kovdular, tutukladılar, burjuva milliyetçisi olmak suçuyla on yıl hüküm giydirdiler ve dört yıl boyunca bakır madeninde çalıştırıp, oradan da hayatını noktalayacak ölümcül hastalığa yakalanacağı Cezkazgan'a gönderdiler.

"Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünün ve özellikle de Samançin'in, Bayciyev'in, Bektenov'un çalışmalarındaki büyük politik ve ideolojik hatalar Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi kararlarında vaktinde ortaya çıkarılmış ve basında yer almıştır. Başkan Sovmina İ. Razzakov Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesine Samaganov'un dilekçesinin sonuçları hakkında şu raporu vermektedir: "Şükürov, Soronbayev, Samançin, Bayciyev, Karasayev ve Yudahin tarafından gösterilen organize direnişlerden ötürü bazı genç bilim adamlarının konuşmalarında bu hatalar tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamış ve düzeltilememiştir."

Aspirant C. Samaganov'un "Dil ve Edebiyat Enstitüsündeki burjuva milliyetçilerinin ideolojik başarısızlıklarını ve eylemlerini aktif bir şekilde ortaya çıkaran" dilekçesi uyarınca müdür K. Soronbayev'i işten kovdular, Şükürov'un, "Ozan Moldo Kılıç'ın Dili" konusunda savunduğu tezi bilimsellikten uzak saydılar, Onu Sovyetler Birliği İlimler Akademisinin Kırgızistan Şubesinin başkan yardımcılığı görevinden aldılar ve öldürünceye kadar sınırlarıyla oynadılar. Kırgız Dil ve Eğitim Biliminin kurucularından, Kırgızistan'ın ilk sözlük yazarı olan ve ünlü manasçı Sayakbay Karalayev'in yeteneğini ilk kez ortaya koyan Hüseyin Karasayev'in çalışmalarında esaslı politik hatalar saptadılar. Bu saptamadan sonra H. Karasayev birkaç yıl işsiz kaldı ve tutuklanmayı bekledi. SBKP'nin 20. Kongresinden sonra dahi, onlarca yıl çalışmalarıyla ün yapmış olan bilim adamı, istenmeyen kişilerin kaydedildiği "kara listede" kaldı ve birçok neslin onun çalışmaları sayesinde ana dillerini öğrenmiş olmalarına rağmen, ancak 1991 yılında, 90 yaşına geldiğinde, kendisine "fahri akademisyenlik" unvanı verildi.

Hayatını Kırgız diline, Kırgız halk bilimine ve Manas Destanı'na adanmış olan ünlü dilci, doğu bilimci Konstantin Kuzmiç Yudahin, hayatının sonuna değin politik açıdan mimlenmiş kişiler arasında oldu.

Gelecekte Folklor ve Manas Destanı Bölümünün başkanı olacak Taşım Bayciyev'i, Ekim Devrimi öncesinde yaşamış Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç gibi millî ozanların edebî kişilikleriyle ilgili bilimsel çalışmaların yayımlanmasına izin vermekle; Ziyaş Bektenov ile birlikte hazırlamış olduğu Kırgız Halk Bilimiyle ilgili ders kitabında, Sağımbay Orozbekov'u "büyük manasçı" olarak adlandırmakla suçladılar. T. Bayciyev'i akademideki görevinden uzaklaştırdılar, partiden ihraç ettiler, 10 Ocak 1950'de tutukladılar, on yıla hüküm giydirdiler, kanayan ülseriyle Karaganda'ya, kömür madeninde çalışmaya gönderdiler. T. Bayciyev orada aşırı yorgunluktan görme yetisini kaybetti ve 42 yaşında enfarktüstten hayata gözlerini yumdu.

Ziyaş Bektenov'u 5 Mayıs 1950'de tutukladılar, T. Bayciyev'le birlikte hazırladığı edebiyat ders kitaplarının dışında, Manas Destanı'nın Sağımbay Orozbekov ve

⁵ Sovyetler Birliği Komünist Partisi

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınımın Son Sözü)

Sayakbay Karalayev varyantları uyarınca “mensur anlatımını” oluşturduğu için on yıllığına Karaganda çalışma kampına gönderdiler çünkü “bu varyantlar, özellikle de S. Orozbekov’un varyantı fikrîsel açıdan sapıklıklarla doluydu, burjuva milliyetçiliği ve Pantürkist motiflerle katmanlaşmıştı.” Bu konuda Kırgız SSC’si KGB’sinin Bilirkişi Komisyonu: Ziyaş Bektenov, S. Orozbekov’un bu konudaki gerici görüşlerine tümüyle katılıyordu.” hükmünü verdi.

Z. Bektenov beş yıl hapis yattı, üstüne de yedi yıl ev hapsinde tutuldu ve ancak 1962 yılında üniversitede ders vermesine izin verildi. Kırgız halk biliminin kurucularından, Kırgız Dili ve Edebiyatı ders kitaplarının yazarı, Rus ve dünya klasiklerini Kırgız Türkçesine çeviren, otuzdan fazla yardımcı ders kitabının yazarı olan Z. Bektenov’a, 80 yaşına geldiğinde fahri profesörlük unvanı verilmesi uygun görüldü. Fakat kendisi “şartlı profesör diploması” şeklindeki bu sadakayı da zaten hayattayken alamadı: 5 yıl hapis, hakedilmemiş eziyetler onu şiddetle sarsmıştı. Ziyaş Bektenov o sırada tamamen kör olmuştu.

1 Haziran 1950’de Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri N. Bogolubov G. Malenkov’a “burjuva milliyetçiliğine karşı girişilen mücadele” konusunda hesap verirken aynı zamanda “Eğitim Bakanı Yunusaliev’e, T. Bayciyev ve Z. Bektenov’un okullarda okutulacak ders kitaplarının yayımlanması konusunda sergilediği sorumsuz tutumu sebebiyle sert bir kınama cezası verildiğini” bildirmektedir.

Ülkenin en önde gelen dilcilerinden biri olan Prof. Dr. Bolot Mambetoviç Yunusaliev çok geçmeden eğitim bakanlığı görevinden alınmıştır. Görevden alınmasını takip eden yıllarda (Yunusaliev’in) Manas Destanı’nın hakikaten millî olduğunu savunması, Sağımbay Orozbekov’un akademik varyantının basılması için mücadele etmesi, ilk Kırgız bilim adamı ve Manas bilimcisi Kasım Tınıstanov’un itibarının tümüyle iade edilmesi için mücadele etmesi gerekti.

B. Yunusaliev uzun süreden beri sabırsızlıkla beklediği belgeyi alamadan 1970 yılında enfarktüstten vefat etti.

S. Orozbekov’un akademik baskısı on beş yıl sonra Moskova’da yayımlandı. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin, K. Tınıstanov ve Moldo Kılıç’ın eserlerinin itibarlarının iadesi, hakkındaki kararı yirmi yıl sonra yürürlüğe girdi.

Kırgız destanının yıl dönümü törenlerinin ve propagandasının hazırlanmasında aktif olarak rol alan ünlü Kazak bilim adamı ve yazarı Muhtar Avezov, Moskova’da kendisine sığacak bir yer aramak zorunda kalmıştır.

Manas Destanı aşığı olan ve Z. Bektenov’un destanın mensur anlatımına ilham dolu bir giriş bölümü yazan Leningradlı bilim adamı, akademisyen V.M. Jirmunskiy “kozmpolit” ilan edilmiş, Kırgız milliyetçileri ile temas ettiği için de tutuklanmaktan zor kurtulmuştur; SSCB Yazarlar Birliği Başkanı A.A. Fadeyev ise onun kitabının “Manas Destanı’nın belirli detaylarını biçimsel olarak sistematize ettiği, bunun da Marksizm ve Leninizme düşman olduğu” hükmüyle Jirmunskiy’i suçlamıştır. (V.M.Jirmunskiy’in çalışması yayınlamamızın ikinci kitabında tümüyle yer almaktadır.)

Çalışmaları üzerinde her gün yapılan parti incelemeleri, Sağımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev’in varyantlarının titiz inceleyicisi, “Manas” ve “Almambet” piyeslerinin yazarı Kalim Rahmatullin’e kan kusturdu ve yazarın sonunu hızlandırdı, bu da onu kaçınılmaz olan tutuklanmak ve hapse atılmaktan kurtardı. “Kırgızların tarih ve kültür mirasını titizlikle incelemeleri sonucunda bir yıl önce Stalin Ödülüne aday gösterilen, Manas’ın Rusça baskısına, bilimsel gerçekçiliğe dayalı bir makale yazdıkları için, U. Cakişev ve E. Mozolnikov da çok acılar çekti.

Manas Destanı'nın tarihinin acıklı sayfalarını karıştırırken, sayelerinde Sagımbay Orozbekov'un benzersiz varyantının kaydının elimizde bulunduğu, İşenali Arabayev ve Kayum Miftakov'un kaderlerine de değinmeden geçemeyiz.

İlk Kırgız alfabesinin (1911) mucidi olan ve 1922 yılında Manas Destanı'nın kaydının yaşanmakta olan S. Orozbekov'un ağzından yapılmasının resmî yolunu açan İşenali Arabayev 1933 yılında burjuva milliyetçisi olmak suçuyla tutuklanmıştır. KGB'nin işkencelerine dayanamayan yaşlı eğitimci öldürücü dozda tütün yemiş ve böylelikle kaçınılmaz olan kurşuna dizilme cezasından kurtulmuştur.

1952 yılında düzenlenen konferansta dilci İgor Batmanov İşenali Arabayev'i kastederek: "Destanın en gerici varyantı da arkasında cedit mekteplerinin, Pantürkistlerin ve Türk ajanlarının durduğu "Sagımbay Orozbekov" varyantıdır." diyecekti. "Buna, Arabayev'in ve Onun çağdaşları Tmıstanov, Soltonogov ve daha sonraki dönemlerde başka kişileri de etkilemeye çalıştığımı eklemek gerekir." diyor konuşmacı. Tarihçi Belek Soltonoyev 1937 yılında öbür kişilerle birlikte idam edilmiştir, anlaşıldığı kadarıyla burada kastedilen kişiler: T. Bayciyev ve Z. Bektenov'dur.

Ufa dinî medresesini bitirip Kırgızistan'a öğretmenlik yapmak için gelen Kayum Miftakov'un hayatı da trajik bir biçimde noktalanmıştır. 1916 yılındaki isyanda Isık Göl Kırgızları ile birlikte Çin'e kaçmış, 1917 yılında ülkesine geri dönmüş ve geri kalan ömrünü Kırgız folklorunun derlenmesi ve sistematize edilmesine harcamış, ilk millî sanatçılar topluluğunu kurmuş ve Manas'ı Sagımbay Orozbekov'un anlatımından kayda geçirmeye başlamıştır.

Manas Destanı kovuşturmasının ve folklorcu tutuklamalarının başladığı 1949 yılında genç bilim adamı K. Miftakov asılmıştır. T. Bayciyev, Z. Bektenov ve H. Karasayev Miftakov'u gizlice gömmüşlerdir. 1995 yılında, T. Bayciyev'in seksen yaşındaki dul karısı Mariya, kerpiç yükseltisiyle işaretlenmiş tepeciği zorlukla bulmuş ve destanın bininci anma törenine katılan Miftakov'un oğlu, babasının mezarına kucak dolusu çiçek bırakma imkânına kavuşmuştur.

Manas Destanı'nın Ekim Devriminden sonraki kader çizgisi işte böyleydi.

Kırgız halkı yarım yüzyıl önce, kendi dâhiyane yaratıcılığının dünya biliminde yeni bir açılım yapması uğrunda pek çok evlâdının özgürlüğünü ve hayatını feda etmiştir. Eğer geçtiğimiz yüzyılın otuzlu yıllarında "Kırgız destanının gün ışığına çıkışı" onu inceleyen ve onun hakkında eser yayımlayanların cezalandırılması sebebiyle engellendiyse, Jdanov'un raporundan sonra bizzat Manas Destanı'nın kendisi bir cezalandırma bahanesi ve sebebi hâline dönüştürülmüştür. Partinin bu yeni politikasını, partinin gönüllü bekçi köpekliğini yapan C. Samaganov, 1952 yılında düzenlenen konferansta çok net bir biçimde ortaya koymuştur. Milliyetçiler her zaman Manas Destanı'nın etrafında gruplanmışlardır. Son yıllarda dahi Samançin, Bayciyev ve Bektenov Manas aracılığıyla, uzak geçmişteki altın çağın fikirlerini günümüze taşımışlardır. O konferansta gerçeği haykıran konuşmacılardan biri: "Bence sorun Manas'ın tasfiye edilmesi değil, Manas bilimcilerin 'partinin politik çizgisini çizmekten âciz' insanlardan kurtarılmasıdır!" şeklinde beyanda bulundu.

"Farklı yıllarda Manas Destanı'na karşı takınılan tavır devletteki politik konjektürün ihtiyaçlarına göre değişmiştir. Belge derleyicileri derlemelerinin önsözüne şu notu düşmüşlerdir: "Halkın ruh dünyasında kalıcı bir yeri olan destan bazen genel bir kabul görmüş bazen de tam tersine sınıf ve parti sembollerinden yola çıkılarak eleştirilmiştir." Evet, gerçekten de öyle olmuştur! Bolşevikler her ne pahasına olursa olsun, millî destanın "partinin ve hükümetin bilge politikasının" propagandasını yapmasını istiyorlardı, fakat asi Manas tarihî olayların girdabına düşmesine, politika

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

değirmenin ağır taşının altında kalmasına rağmen kendi özünü yitirmedi, halkına hizmet etti ve galip geldi.

İnsan Manas hakkındaki parti kararlarını inceledikçe, kendi çıkarı için kendi kendini delen, hakikatin ayan beyan ortada olmasına rağmen, utanıp sıkılmadan insanların hayatlarını mahveden, insan kişiliklerini bozup onları birer kuklaya çeviren ve insanlara bazen kendi özgürlük ve hayatlarını kurtarabilmeleri için, karaya “ak”, aka da “kara” demekten başka çıkar yol bırakmayan “bu bilge politikanın!” acımasızlığına, adaletsizliğine ve yüzüzlüğüne hayret etmekten kendini alamıyor.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kirov Organizasyon Komitesi Sekreterliğinin 1 Nisan 1932 tarihli, 50 no'lu protokolundan:

“...Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünün sözlü halk eserlerinden, feodal dönemlerin ve ağalık sisteminin (Şabdan Baatır vb.) sosyo-ekonomik özünü teşhir edecek biçimde faydalanıldığı akademik toplantılar düzenlemesini teşvik etmek...

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kirov Bölge Komitesi Sekreteri Şahray...”

Bir yıl sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kirov Bölge Komitesi Bürosunun, 29 Mart 1933 tarihli oturumunun, 153 numaralı protokolundan:

“...Sovyetler Birliği Komünist Partisi Bölge Komitesi Bürosu “Pravda” gazetesinin yaptığı: “Kasım Timistanov’un “Manas” ve “Şabdan” adlı piyeslerinin Kırgız Millî Tiyatrosunda akademik seviyede sahnelenmesi ‘burjuva milliyetçiliğinin bir tezahürüdür’ şeklindeki değerlendirmesini doğru bulmaktadır.

3. “Manas” ve “Şabdan” piyesleri Kırgız Millî Tiyatrosunda gösterimden kaldırılmıştır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kirov Bölge Komitesi Sekreteri Şahray”...

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kirov Bölge Komitesi Bürosunun, 1 Haziran 1937 tarihli oturumunun, 299 no'lu protokolundan, yani tam bir yıl sonra:

“...I. Merkez Komitesinin Basım Bölümü yerel makamlara, Devlet Basım Komitesinin “Manas Destanı'nın yayımlanması” konusundaki anlaşmanın yerine getirilmesi konusunda doğrudan talimatlar verilmesini ve Ekim Devriminin 20. yılı için “Büyük Gaza”nın Rusçasının, hiç olmazsa yarısının, minimum basım olarak yayımlanmasını rica etmektedir.

Komünist Partisi Organizasyon Komitesi Sekreteri Vekili M. Ammosov...

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosunun 5 Kasım 1937 tarihli oturumunun, 51 no'lu protokolundan:

“...II. Eski metnin hazırlanışı baltalayıcı bir biçimde yürütüldüğünden dolayı Manas Destanı'nın yayınının durdurulması...

Komünist Partisi Organizasyon Komitesi Sekreteri Vekili M. Ammosov...

Çok geçmeden Ammasov ve yazı kurulunun neredeyse bütün üyeleri tutuklandılar ve idam edildiler.

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri N. Bogolûbov, Manas'ın yayımlanması ve 1947 yılında destanın anma töreninin düzenlenmesi konularıyla şahsen ilgilendi ve Stalin Ödülleri Komitesine: “Manas Destanı'nın ‘Büyük Gaza’ epizodunun yüksek kalitedeki bir baskısı yayımlandığını, destanın sözlü şiirin en büyük yapıtlarından olduğunu, destanın baskısına en iyi iki manasçı Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev'in varyantlarından pasajlar konulduğunu” – rapor etti ve A. Jdanov'dan “Manas'ın Oğlu Semetey” filminin çekimine izin vermesini rica etti.

Fakat Jdanov'un bildirisinden tam iki gün sonra aynı Bogolubov, aynı "sosyo-politik öneme sahip mükemmel baskı"⁶ "Sovyetler Birliği halklarının ve Sovyetler Birliği Komünist Partisinin birliğinin temelini dinamit koyan bir ideolojik sabotaj" saymakta, kitabın piyasadan toplatılmasını talep etmekte, en iyi iki manasçı S. Orozbekov ve S. Karalayev'in varyantlarını, "gerici ve halk düşmanı" ilan etmekte, Sovyet halklarının Stalin'in çevresindeki dostluğunu kanıtlayan, "Manas'ın Oğlu Semetey" filminin çekilmiş olan bölümleri de yakılmaktadır.

N. Bogolubov başkanlığındaki Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu her yıl, Sovyetler Birliği İlimler Akademisinin Kırgızistan Şubesi, Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünün tematik planlarını onaylıyor. Fakat bununla birlikte ülkenin Komünist Partisinin 5. Kongresinde aynı Bogolubov enstitüsünün bütün çalışmalarını "büyük bir ideolojik hata" olarak değerlendiriyor, bilim kurulunun çalışmalarını ise "Kırgız halkının uzak geçmişinin incelenmesine" yani "Kırgız halkının tarihinin incelenmesine!" yönelik buluyor.

Çalışmaların yürütüldüğü sırada, Manas'ın yıl dönümü Törenini Düzenleme Komitesinin Sovmin'den önceki başkanı, daha sonra ise Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreterliğine getirilen ve Manas'ın 1100. yıldönümü hazırlıklarını şahsen yöneten İshak Razzakov, Manas'a karşı olan tutumunu yüz seksen derece değiştirecektir, bununla birlikte kendisi, "Büyük Gaza"nın yayımcı ve tercümanlarını kabul etmiş, onlara teşekkür etmiş, öğüt vermiş, yazmış, kitabın yayınlarıyla Moskova'ya koşmuş, onu Stalin Ödülüne aday göstermiş ve onun derlenmesi çalışmalarına katılan herkesten övgüyle söz etmiştir.

İ. Razzakov, iki halk bilimci T. Bayciyev ve Z. Bektenov'a Kırgız Halk Bilimi hakkındaki ders kitabının hazırlanması görevini şahsen verdi. Kendisinin, hükümet üyelerinin yazılıkları arasında bulunan ikametgâhını verdi, bunun sonucunda "8. Sınıflar İçin Kırgız Edebiyatı" Minpros Ödülüne layık görüldü ve 1949 yılı içinde iki baskısı yapıldı. Hükümet tarafından SSCB'nin VAK⁷'na "Ders kitabı yazarlarına doktora yapanların seviyesine yakın akademik unvan verilmesine dair" mektup hazırlandı. İ. Razzakov Z. Bektenov'dan, Manas Destanı'nın S. Orozbekov ve S. Karalayev'in varyantlarına uyarınca hazırlanmakta olan mensur anlatımını daha çabuk yayıma hazırlaması konusunda şahsen ricada bulundu, "Büyük Gaza"nın Rusça çevirisini de bizzat kendisi kontrol etti.

Fakat Jdanov'un raporundan sonra müstakbel komisyon başkanı aynı İ. Razzakov, C. Samaganov'un bildirisi, daha doğrusu onun haksız iftirası üzerine Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsüne karşı tam anlamıyla bir politik saldırı başlattı, bu haksız iftiradan organize sonuçlar çıkardı, iftiraya uğrayanlara kınama cezası verdi, onları görevden aldı, işten uzaklaştırdı, yukarıda sözü edilen ders kitabı ve Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev'in varyantlarına göre hazırlanmış olan "Büyük Gaza"nın mensur anlatımı için T. Bayciyev ve Z. Bektenov'un tutuklanmasını gözünü kırpmadan onayladı, konuşmalarında yukarıda adı geçen bilim adamlarını burjuva milliyetçileri olarak suçladı.

Jdanov'un ölümünden sonra, Manas Destanı'nın metnini "en nihayet" okuyan aynı İ. Razzakov, C. Samaganov gibi muhaliflerin haklılıklarından ve dürüstlüklerinden şüphelendi, bunun sonucunda da destanın millî olup olmadığını belirlemek üzere bir açık oturum düzenlenmesine karar verildi.

⁶ Manas Destanı'nın yukarıda sözü edilen baskısı.

⁷ Bilim Terfi Yüksek Kurumu (Yüksek Öğretim Kurumu)

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

1952 yılı Haziranında, bütün SSCB'den doğu bilimcilerinin katıldığı, Sovyetler Birliği çapında, büyük bir Manas Destanı Konferansı düzenlendi. Konferans beş gün sürdü. Konferansa Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri İ. Razzakov da katıldı, söz aldı ve o konferansta söz alan C. Samaganov'a sorduğu sorulardan ve onun tezlerine verdiği karşılıklardan sonunda Manas Destanı'nın ne olduğunu ve C. Samaganov'un kim olduğunu anladığı anlaşılıyordu. Fakat bu tartışmadaki en önemli husus, İ. Razzakov'un Manas Destanı'nın gerçekten millî ve olağanüstü bir eser olduğunu anlamasıydı. Buna "Manas Destanı: Kırgızların mitlerinin, efsanelerinin, yaşam biçiminin, töresinin, bilgelik deyişlerinin, sosyal ve ekonomik yapısının, bununla birlikte tarihî gelişmelerinin pek çok anının yansıtıldığı, şiirsel menkıbelerin hazinesidir ve Manas Destanı tümüyle Kırgız halkının bağrından çıkmadır." kaydının düşüldüğü Konferans Senatosu ve Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosunun 27.06.1952 tarihli oturumunun 270 numaralı protokolü delildir. Protokolde, Manas Destanı'na bundan üç yıl önce yapılan haksız saldırıları haklı göstermek amacıyla, yeniden "Destana halk düşmanı manasçılar!!! tarafından sokulan Pantürkist ve Panislâmist türdeki ideolojik hatalara" işaret edilmektedir.

İ. Razzakov Eylül 1952'de düzenlenen 6. Parti Kongresinin tribününden: "...Dil biliminde, edebiyatta ve Kırgız yazarlarının eserlerinde ciddi ideolojik hatalar bulunmaktadır. 19 ve 20. yüzyılın: Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç gibi gerici şairlerini kasten idealize eden, öven ve hâlen burjuva milliyetçileri olarak teşhir edilen: Samançin, Bayciyev ve Bektenov, Kırgız Edebiyatında uzun süre aktif rol oynamışlardır. Son dönemlere kadar Manas Destanı'nın incelemeleri yanlış yapılmış ve destan idealize edilmiştir." dedi.

İ. Razzakov başkanlığındaki parti yönetiminin bu tür tutarsızlıklarını, ilk Kırgız Manas bilimcisi Kasım Tıstanov'a ve devrim öncesi düşünücü Moldo Kılıç'a olan tutumundan da takip edebilirsiniz.

1958 yılında, bundan yirmi yıl önce idam edilmiş olan Kasım Tıstanov'un itibarı iade edildi. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu Tıstanov'un ölümünden sonra partiye, yayın organlarına, bilimsel kuruluşlara Kasım Tıstanov'un çalışmalarının, Moldo Kılıç'ın şiirlerinin incelenmesi ve yayımlanması yönünde talimat verdi, Rus okullarına yeniden Kırgız dili dersleri konuldu.

İki yıl sonra, aynı kadrodan oluşan Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu, delegelerin ve danışmanların etkisiyle olsa gerek, Kasım Tıstanov'u ölümünden sonra yeniden partiden attı. Moldo Kılıç'ı yeniden gerici bir şair olarak niteledi, Rus okullarında Kırgızcanın öğretilmesini "milliyetçiliğin baş göstermesi" olarak kabul etti ve kaldırdı, 1958 yılında alınan parti kararlarını uygulayan bilim ve yayın adamlarını parti disiplini cezalarına çarptırdı, yayımlanmış olan makale ve incelemeleri toplattırdı ve yasakladı.

Kırgız halkının ünlü evlâtlarının eserleri hakkındaki doğru değerlendirmeyi, 1989 yılında, yani bundan tam otuz yıl sonra, demokratik eğilimin etkisi altındaki iktidar partisi yaptı...

Hepimizin bildiği üzere, KGB cellatlarının çok gelişmiş bir idam yöntemi vardı: İdam mahkumlarını ıssız bir tepeye götürürlerdi, onlara çukur kazdırırlardı, getirilen cesetleri oraya atarlardı, daha sonra da o çukur kazanları kurşuna dizerlerdi. Bu metod ideoloji politikasında da kullanılmıştır. "Halk düşmanını" alenen teşhir eden buluyorlardı, ona görevden uzaklaştırma parası olarak usulen otuz gümüş veriyorlardı, sonradan da artık parti için lüzumu kalmadığından ondan kurtuluyorlardı, tek farkla ki 1937-38 yıllarında bu gibi kişileri kurşuna diziıyorlar, sonradan ise bir genelevin çürümüş çalışını misali sokağa atıyorlardı.

Bu bağlamda, Jdanov'un bildirisinden tam iki gün sonra, kendi varlığını yüksek sesle ifade eden edebiyatçı C. Samaganov'un kader çizgisi de son derece anlamlıdır.

Cepheden sakatlanmış olarak ve apaçık alkolizm sendromlarıyla dönen, enstitünün genç üyesi C. Samaganov, parti mercilerine şikâyetler yazmaya, bilimsel ve sanatsal yapıtlardaki ideolojik yanlışları gün ışığına çıkarmaya, gizli halk düşmanlarını!!! bulmaya, sansasyon yaratan makaleler yayımlamaya başladı. İ. Razzakov'un edebiyatçı T. Samançin'e karşı olumsuz tutumundan haberdar olan, bu yeni teşhis edilen gerostrat⁸, Bakanlar Kurulu Başkanına yaranmak için bilim adamının kitabından derhal "gerekli yanlışları" arayıp bulur.

"Sovyetler Birliği İlimler Akademisinin Kırgızistan Şubesi ve Dil ve Edebiyat Enstitüsünün önde gelen çalışanları: Şükürov, Soronbayev, Karasayev, Bektenov ve Yudahin, enstitüde eleştiriye müsamaanın gösterilmediği bir atmosfer yarattılar... Yoldaş Samaganov'a büyük ideolojik yanlışları gün ışığına çıkarma imkanı vermediler."

Samaganov, bu meseleleri şiddetle ortaya koyarak, onların özünün anlaşılmasına yardımcı oldu. İ. Razzakov C. Samaganov'un 17 Nisan 1950'de Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosuna verdiği dilekçenin sonuçlarını rapor ederek onun çalışmalarına ilkel ve Komünistlere özgü bir değer biçer.

Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri N. Bogolubov Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri G. Malenkov'a: "Sovyetler Birliği İlimler Akademisinin Kırgızistan Şubesinin genç bilim adamlarından Samaganov'un, ideolojik cephenin kurum ve kuruluşlarının çalışmalarındaki ciddi kusur ve eksikliklere işaret eden dilekçesine dayanılarak, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi gerekli denetimi sağlamıştır." şeklinde rapor sunmaktadır.

Şikâyet ve kınama makalelerinin yazarı olan, fakat kendisinin yazmış olduğu tek bir kitap bile olmayan C. Samaganov'u, kendisine duyulan minnettarlığın bir belirtisi olarak, Kırgız Yazarlar Birliği Sekreterliğine getirdiler, ilmi Kırgız nesrinin kurucularından olan eğitimci K. Bayalınov'u da o görevden aldılar.

Fakat, SBKP'nin 20. Kongresinin "Stalin'in putlaştırılmasını kınayan" tarihi kararlarından sonra, aynı C. Samaganov'u iftiracılık ve müzevirlikle suçlayıp partiden ihraç ettiler ki bu tarihten sonra zavallı adam, geri kalan ömrünü toplumdaki dışlanmış bir ayyaş misali, birahanelerin önünde geçirdi.

KGB'nin en beğenilen metodunu, Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin baş filozofu, akademisyen⁹ A. Altmışbayev için de kullandılar. Altmışbayev, KGB'nin Birlikçi Komisyonunun başında bulunuyordu, S. Orozbekov ve M. Kılıç'ın Pantürkizm ve Panislâmizmini, K. Tınistanov'un milliyetçiliğini, H. Karasayev ve K. Yudahin'in tutucu olduğunu iddia etti; Manas Destanı'nın ve 19. yüzyılın zamanecileri¹⁰ olan ozanların eserlerinde halkçı olmayan motifler olduğunu ileri sürdü, 1952'de düzenlenen ünlü konferansa başkanlık etti, akademisyen seçildi, Manas Destanı'nın Yazı İşleri Müdürlüğüne atandı, Kırgız SSC'sinin İlimler Akademisini yönetti.

SBKP'nin 20. Kongresinden sonra A. Altmışbayev'i bütün görevlerinden aldılar ve Manas Destanı'nın Yazı İşleri Kurulundan çıkardılar. Merkez Komitesi Sekreterliğinin aynı oturumunda, 1952 yılındaki konferansın önde gelen bildiri sunucularından olan ve o konferansta üç saat boyunca "Kırgızların eski yaşantısını anlatan ve Kırgız

⁸ Hastalığa yol açan bir çeşit virüs.

⁹ Sovyetler Birliğindeki en üst akademik unvan.

¹⁰ Zamaneciler: 19. yüzyılda Kırgızistan'da ortaya çıkan ve "yaşanan zamandan şikâyet eden" edebiyat akımı.

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

toplumunun Ekim Devrimi öncesindeki feodal liderlerini öven” Manas Destanı'nın halk düşmanlığı eğilimini kanıtlamaya çalışan Taşkentli profesör A.K. Borovkov, Manas'ı yayımlayacak olan yayın kurulundan çıkarılmıştır.

Manas partiye ve hükümete nesiyle yaranamıyordu? Halkın bu muazzam yapıtını ve onun eşsiz icracıları olan Sağımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev'i; destanı derleyen, inceleyen, yayımlayan ve ders kitaplarına dahil edenleri neyle suçluyorlardı?

(MTB?)'nin Bilirkişi Komisyonunun: Samançin'in, Bektenov'un ve Bayciyev'in eserleri hakkındaki 2 Temmuz 1950 tarihli raporundan:

“...Burjuva milliyetçileri bazı manasçıları kendi sınıfsal çıkarları doğrultusunda destanı saptırmaya, Sağımbay Orozbekov'un varyantında da teşhis edildiği üzere, destana halkçı olmayan, Panislâmist ve Pantürkist fikirler sokmaya, yer yer Sovyet Yönetimine, Bolşevik Partisine ve onun önderi V.İ. Lenin'e karşı olan antidevrimci sloganlar soktular...”

“...Kırgız destanı Manas'ı ve orada Rusça yayımlanan “Büyük Gaza”yı ele aldığımızda, orada olayın başından sonuna kadar kendisini bütün canlılığıyla gösteren anafikir: “Manas'ın inanç uğrunda verdiği büyük savaşıdır...”

“...Eser boyunca Manas'ın bütün zaferlerinin, İslâm'ın zaferleriyle ayrılmaz bir bütün olduğu fikri vurgulanmaktadır...”

“...Bu klerikal müslümanlık motifi özellikle S. Karalayev'in varyantında Almambet'in doğuşu ve hayatı epizodunun örneğinde yer almaktadır. Meğerse Almambet, ahlâkı bozuk bir müslüman olan Altınay'ın rahmine düşmüş ve bu ana rahminden çıkmayı başaramayarak “İslâm!” diye bağırması.

KGB'nin Bilirkişi Komisyonunun Samançin, Bektenov ve Bayciyev'in eserleri hakkındaki 31 Mayıs 1955 tarihli raporundan, yani bu kişilerin tutuklanmalarının ve Bayciyev'in ölümünün üzerinden beş yıl sonra:

“...Hoca ve mollalardan nefret eden genç Manas'a, müslüman bir din adamı olan Aykoco gelir, ona İslâm Dininin özünü anlatır, tüfek ve kılıç hediye eder...” Bu hediyelerin anlamı bir ihtimal: Aykoco'nun gerçek bir müslüman olan Manas'ı, müslüman ve İslâm düşmanı olan kâfirlere karşı silahlandırıyor oluşuydu...vb.”

“...Pantürkizm ideali, İslâm dini için ülkesini terk eden destan kahramanı Almambet¹¹'in, Manas'a katılışı ile ilgili olaylarda çok belirgin bir biçimde kendini göstermektedir.

El altında, özellikle kayıt sırasında belli derecede sansürlenmiş o varyantlar bulunduruldu ve bu varyantlar yapılan yayınlarda ve ders kitaplarında düzeltildi, KGB bilirkişileri üçlemenin (Manas, Semetey ve Seytek'in) Ekim Devriminden sonra kaydedilen hemen hemen bütün varyantlarında, Pantürkizm ve Panislâmizm olarak adlandırılan ve bütün Türk halklarıyla müslümanları birleşmeye çağıran unsurların yer aldığını bilemezlerdi. Bu idealin birbirine muhalif hanlara “küçük hırlaşmaları ve küskünlüklerin bir kenara bırakılarak Çinlilerin üzerine birlik ve beraberlik içinde yürünmesi” çağrısında bulunan Manas'a yapılan çağrıda da hâkim unsur olduğunu ekleyelim. Manas, ordunun ve komutanların gaza yolundan geri dönmeye hazır oldukları bir sırada, orduya aynı çağrıyı yapmaktadır. Türk ve müslümanları birleştirme ideali, Sağımbay Orozbekov'un varyantında daha belirgin bir şekilde kendini gösterdiği bir hakikattir. Bütün eleştirisel makalelerde ve parti kararlarında bu durum: “Feodal yöneticiler, din adamları, 1937 yılında teşhir edilen burjuva milliyetçileri ve

¹¹ Çin hanlarından birinin oğludur.

1950’de ortaya çıkarılan ve ikinci nesil tarafından manasçılara dikte ettirilen, Manas’ın içindeki halk düşmanı katman” olarak değerlendirilmiştir.

Kırgız halk destanı Manas’ın halkçı mı anti halkçı mı olduğunu açıklamayı amaçlayan, 1952 yılındaki Tüm Sovyetler Birliği Konferansındaki tartışmaların beşinci gününde, bir millî destan olan Manas’ın, emekçi sınıfların fikir ve beklentilerini ifade eden halkçı bir eser olduğu yargısına varıldı ve bunun sonucunda da destanın “anti halkçı” katmanlarının temizlenerek karma bir varyantının oluşturulmasına karar verildi.

S. Orozbekov, S. Karalayev ve B. Sazanov’un Manas varyantlarındaki anti halkçı katmanlaşmayı kanıtlamak için muhalifler, Ekim Devriminden çok önce Ç. Velihanov ve W.W. Radloff tarafından yazılmış olan varyantlarda dinî amaçlara, Çin düşmanlığına ve en önemlisi, Ruslara düşmanlık güden motiflere hiç ya da hemen hemen hiç rastlanmadığını ileri sürüyorlar. W. Radloff “Manasçının Manas anlatımının devamında, Manas’ı Beyaz Çar’ın (Rus İmparatorunun) ve Rus halkının dostu olarak gösterdiğini.” belirtiyor.

Ne yazık ki, ne 1940’lardaki tartışma ve münakaşaların katılımcıları ne de İncil’deki özdeyişlerden Stalin’inkilere kadar en özlü özdeyişlerden alıntı yapan ünlü bilim adamı, yazar ve politikacıların söz aldığı 1952 yılındaki o Konferansta (yine baz alınan aynı Marksist Leninist öğretiye göre) gerçek sanatkârı zamanın, kısacası, halkın tarihinin ve kaderinin biçimlendirdiğinin hatırlatılmasına cesaret edilebildi. Gerçek sanatkârın popülerliği, onun kendi dönemini, halkının acılarını, sevinçlerini ve günlük hayatını ne ölçüde yansıtabildiğine bağlıdır. Sanatsal yaratıcılığın temeli budur.

Ç. Velihanov ve W. Radloff Manas Destanı varyantlarını 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan ve Rusya’nın birbirlerini karşılıklı olarak yok etme düzeyine gelmiş düşman Kırgız kabilelerinin üzerinde oynadığı olumlu role şahit olan manasçılardan kaydetmişler, bundan dolayı da bu varyantlarda “Beyaz Çar”dan ve Rus subay üniformaları içindeki gezginlerden hürmetle bahsedilmekte.

Sagımbay Orozbekov ve Sayakbay Karalayev “1916 ayaklanması (Ürkün)” olarak adlandırılan ve Rus Çarlığı’nın bu ayaklanmayı bastırmak amacıyla 1916 yılında uygulamış olduğu “soykırımı” bizzat yaşamışlardır. Bu olaylar sırasında her iki manasçı da Çin’e kaçmış ve orada yeni bir soykırımla yüz yüze gelmişlerdir. Bu soykırım Çin despotlarının eliyle işlenmekteydi ve her iki ünlü manasçı da başka bir milletten, dilden ve inançtan kişiler tarafından uygulanan şiddete, gaspa ve cinayete kendi gözleriyle şahit olmaktadır. İki büyük devlet tarafından soykırıma uğrayan bir avuç Kırgız halkı günlünde onlara karşı nasıl sevgi ve hürmet besleyebilirdi ki?!

S. Orozbekov’un varyantının kaydı; henüz verilen kayıpların ve çekilen acıların gözyaşları kurumadan, dağ sırtlarında ve keçi patikalarında Rus Kazakları (Kossakları) tarafından kılıçtan geçirilen ve kurşuna dizilenler gömülmeden, açılan yaralar kapanmadan, yani, ünlü manasçının Çin’den dönüşünden tam beş yıl sonra başlamıştır ve dâhi sanatçı Sagımbay Orozbekov anlattığı Manas’la halkının ve yaşadığı dönemin acı ve ıstıraplarını ifade etmiştir. O, kendi yurttaşlarıyla birlikte az bir nüfusa sahip her milletin daima büyük devletlerin kurbanı olacağı gerçeğini bir kez daha kabul etmiştir. Kurtuluş ise bir tek şeyde, az sayıdaki ulusların aynı dil ya da aynı inanç bayrağı altında birleşmesindeydi. Bir birleştirici olan Manas’ın büyüklüğü de buradaydı. Manas’ın pek düşkün olduğu oğlu Semetey ve torunu Seytek’in acı ve ıstırapları 1916 yılındaki ayaklanmadan sonra ve özellikle bu ayaklanmanın ardından Bolşevikler tarafından başlatılan ve dağlardaki yüzlerce, binlerce masum göçebenin hayatına mal olan iç savaş dönemlerinde daha da derinlemesine anlaşılmalıdır.

1916 yılındaki soykırıma doğrudan şahit olan Sayakbay Karalayev ise 1918 yılında Kızıl Ordunun kaputu içinde iç savaşa katılmıştır.

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

Gördüğümüz gibi, ozanlar şiirinde ve Manas Destanı'nın Ekim Devriminden sonra kaydedilmiş varyantlarında apaçık ya da dolaylı olarak teşhis edilen Pantürkizm ve Panislâmizm motifleri burjuva milliyetçileri tarafından değil, hayatın akışı ve tarihî olaylar tarafından empoze edilmiştir ve biz burada halkın gerçek beklentilerini, dönemin trajedisini kavrayabilen, onları kendi varyantlarında yansıtabilen, okur yazar olmayan manasçıların önünde saygıyla eğilmeliyiz.

Özverili doğu bilimci Radloff 1885 yılında: "...Münferit efsane ve masallar, tarihî anılar, hikâyeler çekim kuvvetinden ötürü destanın merkezine katılıyorlar ve bütün bu bölünmeleriyle halkın fikir ve atılımlarının, kısacası, millî ruhun bütününe yansıtıldığı hacimli tablonun parçalarını oluşturuyorlar. Manasçı anlatımlarında olağanüstü, ürkütücü ve masalsi bir dünyayı övmektedir, tam tersine, toplumun her bir ferdeinde yaşamakta olan duyguları, atılımları ve idealleri anlatmaktadır." demiş ve sanki bundan onlarca yıl sonra, Sovyetler Birliği döneminde, bu meselenin ekseninde kanlı tartışmaların yapılacağını görmüşçesine eklemiştir: "Fakat biz her çelişkiyi sonradan ortaya çıkma olarak kabul etmemeliyiz, çelişkiler halk şiirinin özünü oluşturmaktadır."

Fakat bununla birlikte, bizim de bildiğimiz üzere, ilk Manas bilimcilerin tutuklanmaları ve öldürülmelerinden sonra Manas Destanı'nın bir halk yarattığı olduğu ve o yaratıda "gerici fikirler" olarak kendini gösteren çelişkilerin ise: "Türk ve müslümanların birleşmesi konusundaki gerici çağrılarını manasçılara dikte ettirmeye neredeyse muvaffak olmuş olan" burjuva milliyetçilerinin destana sonradan yaptıkları eklerden başka bir şey olmadığı fikri hüküm sürmeye başladı.

"Teşhir edilen birinci ve ikinci nesil milliyetçiler" ünlü manasçıların anlatımında 1916 yılındaki olaylardan sonra Kırgız dağlarının yücelerinde hüküm süren millî ruhun büyük hakikatini yansıttığını şüpheye yer vermeyecek bir biçimde idrak etmişler ve kendileri çifte soykırımın şahidi ve kurbanı olmuşlardı. İlk laik Kırgız eğitimcisi İ. Arabayev kendisini ve gencecik ailesini kurtarmak için Çin'e kaçtı, orada döneminin en eğitilmiş insanlarından olan tarihçi Belek Soltonoyev de vardı. Büyük millî trajedinin şahitlerinden biri de genç Kasım Tınıstanov'du, yedi yaşındaki Taşım Bayciyev Çin'de iki gün içinde iki büyük oğlunu kaybeden eski bölge beylerinden olan dedesinin nasıl hıçkırığa hıçkırığa ağladığına kendi gözleriyle şahit oldu. Bayaci'nin üç oğlu da yerli Rus okulundan mezun olmuşlardı, çalışmışlardı ve öğrenimlerini daha da ilerletmeyi düşünmekteydiler. Bekten Beyin beş yaşındaki oğlu Ziyaş Çin'den öksüz olarak dönmüştü. Geleceğin halk bilimcilerinin paralı Kossakların kurşun ve kılıçlarından kurtulan yakınları; soğuktan, açlıktan, tifoid salgınından ve Çin zorbalarının elinden öldüler. Gördüğümüz gibi, Çarlık da Çin despotları da ne emekçi fakirlere acımışlar ne de Kırgızlara içlerinden koştukları sosyal sınıflara göre muamele etmişlerdi. "Soykırımı" oyununun kuralları böyleydi.

K. Tınıstanov ve E.D. Polivanov'dan yüksek filoloji eğitimi alan ve geleceğin profesyonel edebiyatçılarından olacak olan Manas bilimciler: T. Bayciyev ve Z. Bektenov halk bilimi teorisine göre hiç kimsenin millî şaheser üzerinde düzeltmeler yapmaya ve ona ilâvelerde bulunmaya hakkı olmadığını çok iyi biliyorlardı. Her iki yazar da bilimsel çalışmalarında ve yazdıkları ders kitaplarında büyük destanın "çelişkilerini ve katmanlarını" ayrıntılı bir biçimde yorumlamışlardır. Taşım Bayciyev'in Muhtar Avezov'un danışmanlığında tamamladığı ve Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu tarafından 23 Şubat 1949'da onaylanan ilimler adaylığı (kandidatlık) tezinin bir bölümünde: "Üçlemenin Semetey bölümünün genel fikrîsel içeriğini belirlemek demek; onun geleneksel ve gerçekten millî olan temelleri ile ondaki sınıfsal düşmanlık katmanlarını (Pantürkist, Panislâmist, feodal, kabileci vb.) ortaya çıkarmak demektir." deniyor.

T. Bayciyev ve Z. Bektenov halk bilimi üzerine yazdıkları ders kitabının Manas Destanı'nın Fikirsal İçeriği adını taşıyan sonuç bölümünde: "Destanda emekçi kitlelerin çıkarları dile getirilmekle birlikte feodal liderlerin ve müslüman din adamlarının çıkarları da yansıtılmıştır. Bu durum, destanın yüzyıllar sürecinde oluşması ve zaman zaman beylerin, ağaların ve müslüman kültürünün etkisi altında kalmasıyla açıklanabilir." demişlerdir.

Fakat ne yazık ki, ne millî destanın azgın karşıtları ne de KGB'nin Bilirkişileri bu satırları destanın millîliğini destekleyici bir unsur olarak görmek istediler...

Destanı kaleme alanları hapse attılar, kitapları ise okul sobalarında yaktılar.

Eğer, Bolşeviklerin her zaman sözünü ettikleri gibi, Manas Destanı'na Marksist Leninişt bilgi kuramı görüşüyle yaklaşacak olursak, proletaryanın lideri V.İ. Lenin'in büyük Rus yazarı Lev Tolstoy'un dünya görüşünü kınamakla birlikte; onun yaptıklarına, devrim öncesindeki dönemin ruhunu ve sonuçta Rusya'yı devrime götüren sosyal çelişkileri yansıttığı için değer verdiğini belirttiği ünlü makalesi "Rus Devriminin Aynası Lev Tolstoy" adlı makaleyi hatırlatmak yerinde olur. Fakat nedense Manas'ın karşıtları sık sık Lenin'den ve özellikle de onun "İki Kültür" olarak adlandırılan öğretisinden alıntı yaparak hakikatte "Kırgız Gerçeğinin Aynası" olan ve yaşadıkları çağın dâhi gerçekçileri olarak adlandırılan manasçıları kınadılar ve onları "toplumun yüz karası" olarak damgaladılar.

İkinci suçlama makalesi destanın: "Büyük Gaza" epizodunun Rusça baskısında Manas'ın karşımıza bir "saldırgan" ve "işgalci" olarak çıkmasından ibarettir fakat bununla birlikte "pek çok bilim adamı ve yazar yıllar yılı Manas Destanı'nı idealize etmişler"; "...onun içeriğindeki ideolojik hataları ortaya çıkarmamışlardır."

G. Nurov'un "Büyük Gaza Kitabı Hakkında" adlı makalesinden. (Sovyet Kırgızistanı Gazetesi, 2 Şubat 1957):

"...İslâm'ın yayılmasıyla destanın yayımlanan bölümü olan Manas'ın Çin'e Seferi daha da yağmacı ve istilacı amaçlar gütmeye başlamıştır..." Manas Destanı'nın bu yayımlanan bölümü Kırgız halkının proleter enternasyonalizmine ve Sovyet vatansızlığının temelinde kurulan "halkların kardeşliği" ruhundaki eğitime hizmet edemezdi... Dolayısıyla Manas Destanı'ndan bir bölüm yayımlanması büyük bir hataydı.

M. Bogdanov'un "Manas Destanı'nı anti halkçı katmanlardan temizleme" adlı makalesinden (Sovyet Kırgızistanı Gazetesi, 18 Nisan 1952):

"...Büyük çoğunluğu Panislâmizm ve Pantürkizm fikirleriyle yoğurulmuş olan kayıtlarda korkunç Han Manas'ın yağma ve İslâm inancını yerleştirme amacıyla yapmış olduğu seferlerden bahsediliyordu."

KGB Komisyonunun Samançin'in, Bektenov'un ve Bayciyev'in eserleriyle ilgili 31 Mayıs 1955 tarihli hükmünden:

"...Konunun içeriğinden anlaşılmaktadır ki Manas her yerde karşımıza bir işgalci, bir saldırgan olarak çıkıyor fakat durumun bu kadar kaba görünmemesi için derleyici (Z. Bektenov), Sagımbay manasçının anlatımının arkasından bütün bu savaş ve yağmaları çıkarıcıların kâfir Kalmuk ve Çinliler olduğunu özellikle belirtiyor..."

1952 yılındaki konferansta diğer muhalifler, bu muazzam epizot hem konu hem fikir içeriği açısından Manas ve onun torunları hakkındaki menkıbeleri birleştirmesine rağmen üçlemenin birinci kısmından (Manas'tan) "Büyük Gaza"yı çıkarmayı, Semetey ve Seytek'ten ise "Büyük Gaza" ile ilgili bütün anı ve dialogları çıkarmayı teklif ve talep ettiler.

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınımın Son Sözü)

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosunun 27 Temmuz 1952 tarihli kararnamesinden:

Kırgızistan'ın Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu "Büyük Gaza" olarak bilinen Manas Destanı'nın bu epizodunun en gerici versiyonunun Rusça olarak yayımlanmasını hata kabul etmektedir.

"...Ana matbaaya bugüne kadar yayımlanan anti halkçı kitaplar: "Manas" (1941), "Büyük Gaza" (1946), Alicenap Manas (1948¹²) dolaşımdan kaldırılmasını teklif etmek. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri V. Çurkin.

"Büyük Gaza" nın Rusça baskısının işte böyle hoş olmayan bir sonu vardır.

"Büyük Gaza" nın ayrı bir kitap olarak yayımlanması yanlış olur muydu?

Sayakbay Karalayev'in varyantına göre; Yedi Hanın İsyanı ve Kırgızların silahlıya kendi gururunu tatmin etmeyi tasarlayan Çinli kaçak Almambet'in kışkırtması sonucu gerçekleşen Manas'ın Çin'e Seferi, yaşlı Kökötöy'ün şatafatlı anma yemeğiyle başlamakta, Manas'ın kanlı zaferi ve onun ölümüyle sona ermektedir.

1946 yılında Rusça yayımlanan "Büyük Gaza" epizodu, Yedi Hanın isyanı ve Çin seferine çıkış ile başlamakta, Manas'ın parlak zaferiyle bitmektedir. Bu seferin sonunda Manas'ın silah arkadaşları fethedilmiş şehirlere yönetici oluyorlar ve Manas'ın süt kardeşi Almambet'in yıllar yılı kurduğu hayal de gerçekleşiyor. Almambet doğduğu vatanın topraklarına geri dönüyor, nişanlısı Burulça ile evleniyor ve han oluyor.

İşte böylece Manas lider oldu,
Beycin'e han oldu!
Güçlü Beycin'in üzerinde,
Büyük su taşkınının ulaştığı yerde,
Kırgız hakimiyeti kuruldu.
Düşman bilmeyen Beycin'in üzerinde,
İskender'in ayağının basmadığı Beycin'in üzerinde
Kırgız hakimiyeti kuruldu.
Hz. Süleyman'ın bir kez bile giremediği
Beycin'in üzerinde,
Müslüman ruhu hakim oldu,
Kırgız hakimiyeti kuruldu! (S. Lipkin'in çevirisi)

Manas'ın 1946 yılındaki Rusça baskısında, Manas'ın Çin'e yaptığı büyük, daha doğrusu, kanlı seferi işte böyle sağır edici zafer fanfarlarıyla¹³ bitmektedir.

Görüldüğü gibi destanın içeriğini tümüyle bilmeyen Sovyet okurunda, dahası seferin trajik bir biçimde sona erişinde; sadece baş kahramanın asaletinden şüphelenmek için değil; saldırgana, başkasının evini yıkana hayranlık duyup, onu taparcasına sevebilen Kırgızların sağduyularından ve insaniyetlerinden şüphelenmek için de her türlü sebep vardı.

Destanın ana metninden koparılmış olan "Büyük Gaza" nın yayını şüphesiz yayıncıların üzücü ve bir çuval inciri berbat edici hatasıydı ki bu da kitabın feodal yöneticilerin, savaççı ruhbanların çıkarlarını ifade eden anti halkçı bir özelliğe sahip olduğunu ilân etmeye, Manas'ın propagandacılarını ise halk düşmanı olarak kınamaya

¹² Rusçaya mensur olarak çevrilen "Yüce Ruhlu Manas" tercüman S. Lipkin'in kaleminden 1948 yılında yayımlanmıştır. 5 Mayıs 1949'da SSCB Yazarlar Birliği Lipkin'e Z. Bektenov'un mensur anlatımını kullandığı hâlde başlık sayfasında onun adını anmadığı için kınama cezası vermiş ve bundan sonraki baskılarda Bektenov'un adını anmasını mecbur tutmuştur. Fakat 5 Mayıs 1950'de Z. Bektenov tutuklanmış ve bir sonraki baskı 1995 yılında, yani tam 45 yıl sonra yapılmıştır. Fakat maalesef anlatımın gerçek yazarını anmayı yine unutmuşlardır.

¹³ Üflemeli bakır çalgılardan oluşan orkestra; bu orkestranın çaldığı tartımlı ve canlı parça.

imkân veriyordu. Son derece paradoksal olarak, yayımlanması teklif edilen kısımda: “Manas’ın zaferiyle değil, yenilgisiyle sonuçlanan ve destanın anafikrini oluşturan olay” tümüyle çarpıtılmıştır. Manas’ın ve onun kahraman silah arkadaşlarının yüceliği, onların zaferle sona eren savaşlarında değil, onların ölümü karşılıklı biçimlerinde yansıtılmıştır.

T. Bayciyev ve Z. Bektenov Manas’ın eşi Kanıkey’in bilgeliğini nitelendirirken: Uzak Çin’den gelen habercinin “Kırgızların Beycin’i ele geçirdiklerini ve Manas’ın Çin tahtına oturduğunu” sevinçle haber verdiği epizodu örnek gösteriyorlar. Bu haberi alan Kanıkey:

“Eğer Manas Beycin’i aldıysa
O kahrı kucakladı demektir!
Elâlemin tahtına oturduysa
O ölüme eyer vurdu demektir!”

diye hıçkırıklara boğuluyor, Manas’a herşeyi bırakıp ülkesine dönmesi gerektiğinin bildirilmesini rica ediyor. Elbetteki bilge kadın haklıydı. Beycin’i ele geçirmekle Manas Çinlilerin kurnazca planlanmış tuzağına düşüyor. Bundan 1000 yıl sonra, boşaltılmış Moskova’ya giren Napolyon Bonapard da aynı akıbete uğruyor. Yıkılmış Beycin’i dar bir çember içine alan Çinliler Manas’ın hemen hemen bütün ordusunu yok ediyorlar. Öleceğinin bilincine varan Almambet, genç Sırgak’a henüz vakit varken kaçmayı teklif ediyor fakat cesur Sırgak ülkesine dönmek istemiyor. Yüzlerce düşmanın karşısında tek başına kalan Sırgak, kanının son damlasına kadar savaşıyor. Yiğit Çubak ve öbür savaşçılar da aynı şekilde hareket ediyorlar. “Büyük Gaza”nın komutanı Almambet de son nefesine kadar savaşıyor. Manas’ın kendisi de savaş atını kaybetmesine, ölümcül yaralar almasına, kan kaybetmesine rağmen gücünün son damlasına kadar savaşıyor. Kendisini savaş meydanından alıp Talas’a götürmeyi güçlükle başarıyorlar. Manas yolda kan kaybından bilincini kaybediyor ve ancak doğduğu toprakların kokusunu duyduğunda gözlerini açıyor ve son nefesinde silah arkadaşlarının dul kalan eşlerinin ayaklarına kapanyor:

Ve ağladı o zaman Manas:
“Benim iki kanatım yandı, ayaş!¹⁴
Benim savaş atım Akkula öldü, ayaş!
Benim sadık Almambet’im öldü ayaş!
Yiğit Çubak yok, ayaş!
Suçumun kefarecini neyle öderim,
Genç Sırgak’ım savaşta şehit düştü, ayaş!
Ben iki gözümden oldum, ayaş!”
Diye ağladı kudretli Han Manas.
“Çin’in Beycin’ini fethedip
Talas’a yalnız döndüm, ayaş!
Şanlı vatan evlâtlarının ölümü için!
Şansız seferim için
Affet beni, halkım!..”
Gözyaşlarından pınar oluştu,
Soldu otlar, eğildi ormanlar.
Ve her yerde dulların gözyaşı,
Yetimlerin, bahtsız ihtiyarların hıçkırıkları.
(Çeviren: Mar Bayciyev)

Karalayev’in varyantında Manas’ın Çin’e yapmış olduğu “Büyük Gazanın” büyüklüğü işte buradadır! Ve gerçekten de dâhiyane değil midir ki?! Söyleyiniz, nerede, ne zaman ve hangi büyük komutan; ister tarihte, ister efsanelerde, ister masallarda

¹⁴ Arkadaşın eşine hitap ederken kullanılan sözcük.

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

isterse romanlarda olsun, “kadın” denilen nazik ve ürkek varlığın ayaklarına kapanıp bir çocuk gibi kusurunu itiraf edip yaptığı hatalardan ve uğradığı yenilgilerden dolayı özür dileyerek ağlamıştı? Çin seferinden zafer ve değerli ganimetlerle dönen Manas kendisini yenilmiş saymakta, dul ve yetimlerden, Allah’tan af dilemekte ve kendisini sağ bırakıp silah arkadaşlarını öldüren kadere lânet okumaktadır. Ölüm döşegindeki kahraman: “Keşke bir baba olarak onlar beni gömselerdi de kendim ‘çocuklarını gömen baba’ durumuna düşmeseydim!” diyerek kahrolmaktadır. Gerçek ve güvenilir bir dost olarak başına taş basan bilge Kanikey yaralı kocasını sırtlayıp eve götürüyor ve ondan halkının önünde inancını yitirmemesini, ölümü metanet ve cesaretle karşılama talep ediyor ve bu trajediyi “kaçınılmaz son” olarak kabul ediyor. Kanikey (bütün bu olaylardan önce) korkulu bir rüya görmüştü.

(Maalesef, ünlü psikoanalist Sigmund Freud Manas Destanı’nı bilmiyordu, eğer bilseydi destandan üzerinde çalıştığı bilinç altı teorisini destekleyici pek çok kanıt toplardı.)

“Büyük Gaza” destanın merkezî ve en popüler epizodudur. Manas’ın Çin’e seferi ile ilgili bölüm manasçılarca genellikle üç perdeden oluşan bir temsil hâlinde oynanır. I. perde: Dügüm (“Köketey’in Aşısı”); II. perde: Doruk (Çin’e sefer ve Beycin’in alınması); III. perde: Dügüm (Manas’ın ölümü). Bu geleneğe alışmış olan dinleyici olayların nasıl sonuçlandığını öğrenene kadar rapsodiyi kaçırmıyor, manasçının kendisi de dinleyicileri kelimenin tam anlamıyla “ağlatana!” kadar sakinleşmiyor, kahramanın ölümü, büyük komutanın seferinden yenilgiyle dönüşü ve kahramanla vedalaşma akıllara durgunluk veren bir duygusallıkla oynanmakta ve benimsenmektedir. En önemlisi de anlatıma destan yüceliğini veren, “Büyük Gaza”ya çıkan yüce kahramanın yaşadığı büyük trajedi hakkındaki meselin mutlaka söylenmesidir, Kırgızların bu en büyük destanlarının anlamı tam da bu acıklı finalde yer almaktadır. Üçlemenin (Manas, Semetey ve Seytek’in) “Manas” bölümünün son epizotları: Esere manasçılar tarafından sokulan ve sonradan açılımlı motifleri olan; giriş bölümleri, olay çeşitlemeleri, kahramanların anıları, geçmişteki birlik ve şan, şerefe duyulan nostalji, sık sık: Destandaki olayların, hısım akrabaların öldürülmesi üzerine öc alma adına girilen içsel, psikolojik, manevî çatışmaların sebebi durumuna gelerek üçlemenin daha sonraki bölümleri olan Semetey ve Seytek üzerinde hakimiyet kuracaktır.

Ünlü Rusça ve karma yayınlardaki “Büyük Gaza” epizotları Sayakbay Karalayev ve Sagimbay Orozbekov varyantlarından alınmaktadır.

S. Orozbekov’un varyantına göre Manas Çin’e İslâm inancı adına gidiyor, savaşta galip geliyor ve ülkesine bol ganimetle dönüyor. Muzaffer kahramanın¹⁵ yaşı elliye geçmiştir ve henüz çocuğu yoktur. Manas bu durumu, “pek çok insanın kanını döktüğü için Tanrının kendisini cezalandırması” olarak algılıyor ve günahlarından arınmak için Mekke’ye gitmeye hazırlanıyor fakat o sırada Kanikey’in hamile olduğunu ve çok yakında oğlu Semetey’in doğacağını öğreniyor. Fakat herşeye rağmen Manas’ın iç huzuru yoktur ve işlediği pek çok günah onu takip etmektedir. Semetey üç yaşını doldurduğunda Manas Mekke’ye hacca gitmekte, dönüşünde hanlığını işgalcilere kaptırmakta ve silah arkadaşlarıyla birlikte baş düşmanı Konurbay’ın elinden ölmektedir. Manas’ın Mekke’ye hacca gitmesi bazı muhalifler tarafından ya istihzalı olarak algılanmış ya da bu haccı anlatan manasçının Panislâmistlikle suçlanmasına sebep olmuştur. Manas’ın İslâm’ın bu kutsal mabedine kusurunu itiraf etmek amacıyla yaptığı hac, onun Çin’e yapmış olduğu saldırıyı kınayan büyük manasçının pozisyonunu bir kez daha belirginleştirmektedir. Suçunu itiraf etmek dahi kahramanı Tanrı’nın

¹⁵ Manas’ın.

cezasından kurtaramamıştır! “Zira eline kılıç alan herkes kılıçla ölür!” (Matfey’den İvangeliye, 26. bölüm). İşte ünlü Panislâmist!!! Sagımbay Orozbekov kendi Manas anlatımında hıristiyanlığın bu meselini dile getiriyordu.

Destanın bütün varyantlarında “Büyük Gaza” çoraların ve Manas’ın ölümüyle sonuçlanmaktadır. Manas kendi halkını koruduğu, dağılık hâldeki kabileleri tek bir devletin çatısı altında topladığı sürece kudretli ve yenilmez idi, fakat İslâm, Pantürkizm ya da oç bayrağının altında, kendi politik gururunu kurtarmak amacıyla başka bir halkın üzerine kılıçla gitmesi gerekir miydi? İşte Manas bu hataya düştüğü anda ölüme mahkûm oldu. Bu kutsal kitap hakikatının ebedîliği uygar insanlığın tarihindeki fatihlerin ve onların sefil bir biçimde çöküşlerinin örneğinde de onaylanmaktadır. Manas oç alma hırsına kapılıp her iki taraftan da insan kanı dökünce büyük bir günah işlediğini anlıyor, vefalı eşinden, dul ve yetimlerden, halktan ve Tanrıdan af diliyor, fakat affedilmiyor: Kendisi ölüme, halkı yıkıma, ailesi ise sürgüne mahkûm oluyor. Manas’ın bu büyük günahı, “kaderin lâneti” misali oğlu Semetey ve torunu Seytek’in boynunda asılı kalacak, Semetey de Seytek de Kırgızlara eski birlik ve şanlarını kazandıramayacaklardır: Semetey babasının mezarı başında dua ettiği sırada bir hain tarafından öldürülecek, Seytek ise hayatını babasını öldüren hainlerle mücadeleye ve ailesinin şerefini yeniden tesis etmeye adayacaktır. V.M. Jirmunskiy’in M. Gorkiy’den alıntı yaparak haklı olarak öne sürdüğü gibi: “Halk yaratısının iyimser tabiatı; yarım kalmış trajik, uyumsuzluklara tahammül edemez. Hain ve zalim düşmanların destan kahramanlarına karşı kazandıkları zafer nihaî olamaz: Kahramanın ölümünü ve düşmanlarının geçici zaferini; çiğnenen adaletin yeniden tesisi, işgalcilerden ve zorbalardan oç alma takip etmelidir. Geleneğe göre; kan davasının sonuçlandırılması ülkede hukuksal ve halkça tanınan bir yönetimin yeniden inşa edilmesi ölenin oğlunun boynunun borcudur.”

Halkın ümidi hiçbir zaman yitmiyor. Şanlı Manas’ın oğlu Semetey’in yücelen ruhu hâlâ acıklı zamanların geride kalacağı ve Kırgız halkının yeniden birlik, beraberlik içinde yaşayıp bağımsız bir devlet kuracağı ümidiyle yaşamaya devam ediyor... Ve Semetey’in beklediği o müthiş an bugün, yirminci yüzyılın son saniyelerinde geldi...

İşte bu sebeple, sadece ilim adamı ve yazarlarla kalmayıp Kırgızların kendileri de eskiden beri proletaryanın liderlerini değil Manas Destanı’nı idealize etmişlerdir. Bu da Sovyetler Birliği Komünist Partisindeki uyanık harem ağalarının affedemeyeceği bir durumdur.

1925 yılından itibaren “Büyük Gaza”nın Kökötöy’ün Aşı’ndan başlayıp Manas’ın ölümüyle biten yerine kadar Rusçaya çevrilmesi ve yayımlanması gerektiğinden söz edildi.

Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Bürosu ve Kırgızistan Halk Komiserlikleri Danışma Komitesinin 1937-1940 yılları arasındaki kararlarında mesele bu şekilde ortaya atıldı.

T. Bayciyev’in 1940 yılının ekim ayında Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreterine yazmış olduğu notlardan:

“1941 yılında:

a) birinci cildin devamı olan ikinci cildi Rusça ve Kırgızca olarak yayımlamak; **b)** “Kökötöy’ün Aşı”nı yayımlamak; **c)** Manas’ın “Küçük Gaza”sını yayımlamak: **ç)** Manas Destanı’nın mensur anlatımını yayımlamak.

Gördüğümüz hemen hemen bütün resmî ve gayıresmî belgelerde ya Manas Destanı’nın karma varyantının (yani Manas’ın düz yazı biçiminde anlatımının) ya da “Büyük Gaza” epizodunun tüm olayları içeren bir hacimde yayımlanmasından söz

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

ediliyordu çünkü Manas'ın Çin'e seferi; bir başlangıcı olmaz ve şarla bittiği vurgulanmazsa bütün anlam ve mantığını yitiriyordu.

Bundan bin yıl sonra, insanlığın belki de İkinci Dünya Savaşının tarihini dahi unutmüş olacağı bir devirde, ekranlardan sadece Sovyet birliklerinin Berlin'e nasıl girdiklerini ve Reyhstag'ı nasıl bombaladıklarını gösterelelerdi Mareşal Jukov'un kahramanlığını nasıl değerlendirirlerdi!?

Şu anda derleyici ve çevirmenlerin, eseri niçin "Manas'ın zaferiyle" bitirmek istediklerini saptamak güçtür, belki onu majör notasıyla bitirmek istediklerinden ve çok yakında ikinci cildin yayımlanacağından emin olduklarından?!.. Eğer tam da o dönemde dahi politikacı Mao Zedun ile Sovyetlerin ondan da dahi yöneticisi Stalin'in dostluğunun sağlamlaştığını hesaba katarsak bu yayının Kırgız destanına büyük ölçüde hizmet etmiş olduğunu, M. Bogdanov'a göre ise: "Bu yayımla destanın Rus okurunun gözünden düştüğünü." söyleyebiliriz. Fakat bu hatanın düzeltilmesi kitabın sansürlenmesi, toplattırılması, metnin kısırlaştırılması, İslâmî motiflerin örtülmesi yoluyla değil, kitabın, destanın anafikrinin su yüzüne çıkacağı, Manas'ın tümünden yenilgisi ve onun ölümüne kadarki tüm olayları kapsayan tam hacimde yayımlanmasıyla yapılmalıydı!

Kısacası, 1946 yılında ülkenin Komünist Partisi yönetimi o kılı kırk yaran idaresiyle apaçık zarar görmüş olan, kusurlu kitabı yayımladı, daha sonra da yaptığı hatanın farkına vararak bütün suçu yaptığı bu yanlış konusunda kendisini önceden uyarıların üzerine attı. Kitabın matbaaya tesliminin arifesinde Tazabek Samançin'in; bu yayının amaca uygunluğu hakkında şüphesini ifade ettiğini, böylelikle yönetimin üst kademelerinin gözünden düştüğünü ve bunun onun için hapis ve ölümle sonuçlandığını hatırlamak yeterli olacaktır.

Evet, Komünist Parti Manas değildi, kusurunu itiraf etme, suç ve sorumluluğunu kabul etme gibi değerler ona yabancıydı. Hakikatler bu konuyu belâgatli bir biçimde ortaya koymaktadır. Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri N. Bogolubov "Büyük Gaza" nın baskısını elde etti, bu kitap hakkındaki cezalandırma kararlarına atacağı imzaları ise yardımcısı A. Süyerkulov'a attırdı.

İ. Razzakov yıl dönümü hazırlıklarını şahsen yönetti, kitabı Stalin Ödülüne aday gösterdi, yayımcıların cezalandırılması ve kitabın toplattırılması hakkındaki parti kararlarının imzalanmasını da ne Kırgızca'yı ne de Manas'ı bilen yardımcısı Vasiliy Çurkin'e lütfetti.

Bu bağlamda gelecek nesiller Manas Destanı'nın Ekim Devrimi'nden sonraki kaderi hakkındaki belgelerin belleteninin yazarlarına müteşekkir olacaklardır, çünkü eğer bu belleten olmasaydı onlar bu dâhiyane halk eseri için çekilen çileleri asla öğrenemezlerdi.

50'li yıllarda öbür öfkeli kafalar Kırgız destanının gerici olduğunu kanıtlamak amacıyla onu çoğunlukla İlyada ve Odissey, Kalevala, Sasunlu David ve İgor Bölüğü Beyanı, vb. dünya kültürünün şaheserleriyle karşılaştırmışlardır. Tıpkı Manas Destanı'na yaptıkları gibi bu eserleri de herşeyden üstün Marksist-Leninist metoda, sınıfsal konular teorisine, kısacası, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin dışına göre analiz etmeye kalktıklarında dünya destanlarının hiçbir efsanevî kahramanının temize çıkamayacağını kabul etmekle birlikte bu yönetime başvurmadan vazgeçmemişlerdir.

Niçin hiçbir Marksist, "Yelena" adındaki alımlı bir kadın uğruna onlarca yıl büyük Troya'yı yıkan ve kundaktaki bebeğinden en yaşlısına kadar bütün Troya nüfusunu yok eden Yunanlıları "saldırgan" sıfatıyla kınamadı ve niçin güzel Briseis'i elinden aldığı için kral Agamemnon'a küsüp halkıyla birlikte savaşmadığı ve bunun sonucunda

Yunanlıların yenilgiye uğrayıp ordunun en iyi savaşçıları ve bunların içinde kendisinin en yakın dostu Patroklos öldüğü hâlde hiçbir “estetik bağımlısı” Akhilleus’u, şahsî çıkarlarını toplumun, emekçi sınıfların, asker ve köylü yığınlarının çıkarlarının üstünde tutan egoist bireycilikle suçlamadı?

Bugüne kadar hiç kimse bu harikulâde antik destanı okumayı ve incelemeyi yasaklamadı, hiç kimse Homer’i “dinci ve gerici” olarak adlandırmadı, Zeus başta olmak üzere bütün Tanrılar destanın bütün olaylarına katıldıkları hâlde hiç kimse “İlyada”yı Rusçaya çeviren Nikolay Gnediç’in çalışmasının yüceliğinden ve soyluluğundan şüphe etmedi. Bilindiği kadarıyla, dünya tarihinde hiç kimsenin “eski edebiyat” üzerine ders kitabı hazırladığı için hapse atıldığı görülmedi.

“Manas eğer senin
büyük bir ruha sahip olduğun doğruysa,
Benim bahçemdeki söğütleri kesme,
Halkım olan Çinlileri öldürme,
Topraklarımı parçalama,
Milletimi yok etme!
Ebedî güneşi gölgeleme,
Bronzdan Budaları kırma!”
Çin hakanı şehri kuşatan Manas’a bu sözlerle hitap eder.
Manas Beycin’e (Pekin) savaşmadan girer, hediyeleri kabul eder

ve:

Büyük ziyafet başladı o zaman,
Büyük bayram başladı o zaman...
(Çeviri: S. Lipkin)

Bununla birlikte 1950’li yılların basiretli analizcileri Manas’ın Çin’e seferinin “yağmacı amaçlar” taşıdığını söylüyorlar. O yılların unutulmuş sarı yaprakları arasında kalan bu satırlar, eğer daha sonraki yıllarda “Bolşeviklerin Domokles kılıcı misali” Manas Destanı’nın üzerinde durmasa ve destanın dünya arenasına çıkmasına, uzun süredir beklenen yıl dönümü töreninin yapılmasına engel olmasaydı hatırlanmayabilirdi de.

Manas Destanı ve İgor Bölüğü Beyanı’nı karşılaştırırken şu husus çok az kimsenin hatta hemen hemen hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir ki tam anlamıyla seçkin bir niteliğe sahip bu iki edebî eser sadece ortaya çıktıkları dönem itibarıyla değil, konu örgüsü ve fikrîsel içerik yönünden de pek çok ortak yöne sahiptir. Şu farkla ki Türk dillerinden birini konuşan, müslüman Manas, Kanıkey’in gördüğü “uğursuz düşe” rağmen Budist Çin ile savaşmaya gitmekte; ortodoks İgor Svyatoslaviç ise bir uğursuzluk işareti olarak kabul edilen “güneş tutulmasına” rağmen Türkçe konuşan ve müslüman olan Kıpçakların üzerine sefere çıkmaktadır. Savaşın başlangıcında zafer kazandıktan sonra Rus knezi büyük bir yenilgiye uğramakta ve esir düşmektedir, bu olay üzerine öfkelenen Kıpçaklar Dnepr nehrinin sol kıyılarını boşaltmışlar, birbirinden kopuk hâlde yaşayan Rus knezliklerini kırıp geçirmişler ve sonuçta Rusya tam üç yüz yıl boyunca Tatarların boyunduruğu altında yaşamıştır. Knez İgor’un Türk ve müslüman Kıpçaklar üzerine yaptığı seferin “şöhreti ve acı sonu” böyleydi ve bu son K. Marks’a “İgor Bölüğü Beyanı’nın özü Rus knezlerine Moğol alaylarının istilasına karşı birlik içinde bulunmaya bir çağrıdır.” şeklinde beyanda bulunmak imkânını sunmuştur.

Meseleyi bu açıdan ele aldığımızda, 1952 yılındaki tartışmalara katılan genç öğretim görevlisi İvan Alekseyeviç Şerstük, “adalet anlayışı” üzerine temellendirdiği yazısında “Destanlarda ve orta çağ edebiyatında dinî fikirlerin yer aldığı” belirtmiş ve yazısına şöyle devam etmiştir: “K. Marks’a göre İgor Bölüğü Beyanı dinî bir nitelik taşımaktadır. Rus destanlarındaki kahramanlar da yazılı kurala göre istavroz çıkarıyorlar, dinî öğretiye göre selâm veriyorlar, Hıristiyanlık için savaşılıyorlar... Fakat

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınının Son Sözü)

bütün bunları temel alarak Rus destanlarının millî bir kimlik taşımadığını söyleyemeyiz.”¹⁶ Fakat genç halk bilimci İ. Şerstük'ün adalet için yaptığı bütün bu çağrılar, “koyu gericiliğin” hüküm sürdüğü bu dönemde vahşî bağnazların velvelelerinde boğulmuştur.

Manas Destanı'nın bütününde yer alan bu “birlik ve beraberlik” motifi özellikle, 1916 yılındaki başkaldırıdan ve tarihin düğüm noktaları olan: 1917 yılındaki Şubat ve Ekim Devrimleri ve 1918 yılındaki kardeş kanının aktığı İç Savaştan sonra kendini belirgin bir biçimde hissettirmiştir. Manas Destanı'nda duyulan bu çağrı, gelecekte ümidini yitirmiş halkın ruhunun haykırışı gibidir. Hükümet halkın bu haykırışını “Panislâmizm ve Pantürkizm” diye adlandırarak kınamış, yurttaşlarının acı ve ümitsizliklerini yansıtan manasçılarını “dinci gericiler” listesine almış, bu konuda inceleme yapan ve kitap yayımlayanları burjuva milliyetçileri olarak damgalamıştır.

Hiç kimsenin aklına feodal lider, knez İgor'un “Rusya için büyük bir trajediyle sonuçlanan” saldırı amaçlı ve başarısız seferini anlattığı için bilge Boyan'ın haleflerini kınamak gelmedi!

Eğer İgor Bölüğü Beyanı'nı ilk hâliyle sakladığı, yayımladığı ve Knez İgor'un Kıpçaklara esir düştüğü bölümde (ki bu bölüm Rus Silahlı Kuvvetlerinin gücünü küçük göstermemiş ve yeni savaşıların eğitimine olumsuz bir etkisi olmamıştır) düzeltme yapmadığı için yönetici sınıfının temsilcisi, asilzâde Musin-Puşkin'i kınasalar bu, son derece aşağılayıcı bir davranış olurdu. Peki ya, “Rus kültürünün bu seçkin yapıtı hakkında günümüzde dahi coşkuyla eser verdiği ve beyanda bulunduğu için Akademisyen D.S. Lihaçov'u kınayabilir miyiz? Bu asil görevi “Kırgızların kültür mirası” üzerinde gerçekleştirenleri ise fiziksel anlamda ortadan kaldırıncaya kadar cezalandırdılar.

Derlemede yayımlanmış olan belgelerden; devletin içindeki politik konjonktürün taleplerine göre, dahi Sagımbay Orozbekov'a ve onun ölümsüz eserine olan muamelenin nasıl sürekli değiştiği takip edilebilir.

1925 yılında Bolşevikler harap durumdaki kültürleri yeniden kurmaya yönelerek Manas Destanı'nı yayımlamaya karar verdiler. Eğer bu zamana kadar destanın somut olarak elimizde olan bir tek kaydının olduğunu hesaba katarsak bu durumda şüphesiz Sagımbay Orozbekov'un varyantından söz ediyoruz demektir.

Yoldaş Stalin'in 1932 yılında yazdığı mektuptan sonra Sagımbay Orozbekov'un Manas varyantında “Proletarya ve onun öncüsü olan Komünist Partinin çıkarlarına aykırı olan ‘bey ve ağa’ ideolojisinin yansımaları” buluyorlar.

1935 yılında tarımın kolektifleştirilmesinden, zenginlerin ve ağaların bir sosyal sınıf olarak ortadan kaldırılmasından sonra, Manas Destanı hakkında düzenlenen o toplantıda bildiri sunan K. Tınıstanov, Sagımbay'ı “büyük manasçı” olarak adlandırıyor, yazar M. Avezov da Sagımbay'ın şairliğine övgüler yağıdırıyor.

1937 yazında Kirov Bölge Komitesi “Sagımbay Orozbekov'un varyantı uyarınca “Kökötöy'ün Aşu”nın Rusçaya çevrilmesi işine girişilmesine karar veriyor.” Kırgızistan Komünist Partisinin ilk kongresi Komünist Partisi Merkez Komitesini, tarihî halk kültürü ürünlerinin ve Manas Destanı'nın en kısa sürede yayımlanmasını sağlamakla, görevlendiriyor.

1937 yılında Stalin baskısının başlamasıyla, Kirov Bölge Komitesi anti devrimci fikirlerin açığa vurulmasına bağlı olarak S. Orozbekov'un varyantının yayımlanmasını yasaklıyor.

¹⁶ Slovo Kırgızstana Gazetesi, 19 Mart 1952.

1940 yılında “halk düşmanlarının” ortadan kaldırılmasından sonra yazar Şivazi Kırgızistan Komünist Partisinin 6. Kongresinde şunları söylüyor:

“...Sagımbay, Sayakbay, Togolok Moldo gibi ünlü manasçıların yardımıyla dünya destanlarının en büyük gururu ve dâhiyane bir anlatım olan Manas yeniden canlandırılmıştır.”

1946 yılında S. Orozbekov ve S. Karalayev’in varyantları esas alınarak yayımlanan “Büyük Gaza” Stalin Ödülüne aday gösterilmiştir.

1947 yılında Jdanov’un bildirisinden sonra aynı kitap Stalin Ödülüne aday gösterilmek yerine Stalin Yasağına uğruyor ve yeni baskı dalgalarının yayılmasına yol açıyor.

KGB’nin bilirkişi komisyonunun sonuç bildirgesinden:

“T. Bayciyev ve Z. Bektenov’un kitabında Sagımbay Orozbekov büyük manasçı olarak övüldüğü hâlde onun varyantı Manas Destanı’nın en gerici, Panislâmist, Pantürkist versiyonu sayılıyor. Bununla birlikte Manas’ın bu varyantını kaleme alanlar bu varyantı Kırgız Edebiyatının zirvesi olarak tanıtıyorlar...”

1981 yılında, Stalin’in putunun itibardan düşmesinden ve “halk düşmanlarının” aklanmasından çeyrek yüzyıl sonra Cengiz Aytmatov Kırgızistan Komünist Partisinin 6. Kongresinde tribünlerden şunları söylüyor:

“...Kırgız halkının kültürel hayatında son derece dikkate değer bir olguyu belirtmek istiyorum: Dahi sanatçı, manasçı Sagımbay Orozbekov’un anlatımından kâğıda geçirilen Manas Destanı’nın metninin birinci baskısı yüksek bir tirajla yayımlanmıştır!...”

Kanıtlanmak istenen de buydu!!!

Bolşeviklerin sürekli sözünü ettikleri Manas’ın Sagımbay varyantı üzerindeki “burjuva milliyetçileri” etkisinin kuru gürültü olduğu ortaya çıktı. İlimler Akademisinin arşivlerinde birkaç yıl üst üste S. Orozbekov’un anlatımından Manas Destanı’nın kaydını yapan K. Miftakov ve İ. Abdrahmanov’un günlük kayıtları saklanmaktadır. Özellikle K. Miftakov, birisinin anlatıcıya anti devrimci fikirler aşılayıp dikte ettirdiğinden büsbütün habersizdi.

İ. Abdrahmanov ünlü “notlarında” 1925 yılında Sagımbay Orozbekov’la Taşkent’e nasıl gittiklerini ve ilk kez orada İ. Arabayev, K. Tınıstanov, A. Sıdıkov, I. Toyçinov ve Kırgızların diğer ileri gelen kişileriyle (ki hepsi geleceğin halk düşmanlarıdır) nasıl karşılaştıklarını ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

S. Orozbekov yol boyunca çok heyecanlandı ve içinden sınava hazırlandı. Fakat ne kadar paradoksaldır ki onun varyantını dinlemeyi talep dahi etmediler. İşenali Arabayev ise büyük manasçıya, kayıt işleminin çok yavaş gitmesi sebebiyle sitem etti ve hatta onu “yapılan harcamaları mahkeme kararıyla tazmin etmekle” tehdit etti; genç K. Tınıstanov yazılan metinlerde gereksiz yere ağız kullanıldığından ve kafiye kuralının her zaman korunmadığından şikâyet etti. İ. Abdrahmanov bu görüşmeden sonra S. Orozbekov’un hevesinin kaçtığını, gözle görülür biçimde hayal kırıklığına uğradığını ve bundan sonra kayda geçirilecek epizotlar olan “Büyük Gaza” ve “Manas’ın Ölümü”nü anlatıcının o kendine özgü coşkusundan yoksun bir biçimde yazdığını ve bu durumun destanın son bölümlerinin sanatsal seviyesine yansıdığını yazıyor. Anlaşılan bu yüzden, Manas Destanı’nın karma varyantı oluşturulurken “destanın son epizotları” S. Karalayev’in varyantından alınıyor.

T. Bayciyev ve Z. Bektenov gibi ikinci nesil milliyetçilerin destanın Sagımbay Orozbekov versiyonunun yazıldığı yıllarda 9-10 yaşlarında olduklarını ve Sagımbay’ın metinlerini herhangi bir düzeltmeye tâbi tutmadan kendi bilimsel beyanlarında ve ders kitaplarında kullandıklarını göz önüne alırsak, onların halk bilimine profesyonelce

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınımın Son Sözü)

yaklaştıklarını söyleyebiliriz, zira halkın kollektif yaratıcılığı bir kızıl propaganda değil, onu yaratan kişinin ve halkın tarihî, estetik bakış açısını öğrenmeye imkân veren, en temel sözlü kaynaklardır.

Marksizm-Leninizm ideolojisinin asi Manas'ı düzeltmeyi, daha doğrusu proletaryanın öncülerine selâm verdirmek amacıyla onun kaburgasını eğmeyi deneyenlerinin dışında kalan savunucuları işi bazen Manas'ı SBKP'nin yenilmez politikasına hizmet etmeye zorlamak gibi gülünçlüklere kadar götürdüler. Örneğin, bir keresinde Manas'ın baş düşmanı Çin hanı Konurbay kimlik verilerini değiştirmek zorunda kaldı. O, ilk yazılı kaynaklarda ve sözlü anlatımlarda karşımıza Çinli olarak çıkıyordu. “Stalin ve Mao'nun bizi dinlediği, çocukluğumuzun o mutlu geçen yıllarında” Çinli Konurbay'ı Kalmuk'a çevirdiler. Kırgızlarla düşmanlığı olan kişilerin milliyetinin değiştirilmesini yalnızca yaşayan manasçılardan değil arşivde saklı kayıtlardan da talep ettiler. Yaşlı İ. Abdrahmanov el yazmalarının toplattırılması ve imha edilmesinden korkarak 1920'li yıllarda yapılan tüm kayıtlardan “Çin” kökenli bütün sözcükleri çıkarmak zorunda kaldı. Daha sonra büyük kaptan; Huanhe'den aşağıya doğru yol alırken kültür devrimini yaptı, Kırgızistan'da toprağı olduğunu iddia etti, bunun üzerine, işgalci başı ve saldırgan olarak kişileştirilen zavallı Konurbay yeniden Çinli oldu.

Sagımbay'ın varyantına karşı son hamle SSCB'nin dağılmasının ve SBKP'nin iflasının arifesinde yapıldı. En saygın aksakallardan biri; daha önce toplattırılan Sagımbay varyantının yayımını, birinci ciltte “Kaşgar ve Andican'ın bir zamanlar Çin yönetimi altında olduğu” sözü geçtiği için durdurulmasını talep etti, o aksakal bununla birlikte Manas'ın Acem (Tacik) hanının kızıyla evlendiği epizotun da destandan çıkarılmasını istedi. Anlaşıldığı üzere pek de nazik olmayan davranışı sebebiyle kızdan red cevabı alan, bileği hançerle çizilen ve kendisini hakarete uğramış hissedilen Manas soykırımı girişir. Genç şahin (Kanıkey) halkını korumak adına Manas'la evlenmeye razı olur ve bunun sonucunda Kırgız kahramanının en yakın arkadaşı ve bilge öğretçüsü olur. Kırgızlar ona Kanıkey¹⁷ adını verirler ve günümüzde dahi onu “özenli annenin ve sadık eşin sembolü” kabul ederler. Kırgız edebiyatının titiz aksakalı; Çinlilerin geçmişte hakimiyetlerinde olan yerlerin adlarını okuyup topraklarımızda yeni hak iddialarında bulunmaya başlamalarından, kardeş Tacik halkının ise “kızlarından birinin zorla evlendirildiğini” okuduklarında damatları Kırgızlara güceneceğinden, bunun da Orta Asya Cumhuriyetlerinin sağlam birliğini mutlaka bozacağından korkuyordu. (O zaman akşamleyin İranlı (Acem) bir kızla evlenen, sabahleyin ise onu incecik belinden tutarak azgın suların içine atan Rus halk destanı kahramanı Stenko Raziniy ne olacak? Niçin şimdiye kadar hiçbir Acem; destanın yasaklanmasını, millî gurura hakaretin tazminini, içkili hâlde şiddet kullandığı ve savunmasız bir kızı öldürdüğü için halk kahramanının cezaî sorumluluğa tâbi tutulmasını talep etmemiştir?! Çünkü halk gerçekte masalı harikulâde bir biçimde birbirinden ayırabilmektedir!)

Profesyonel edebiyatçılar, bunların içinde de özellikle ünlü edebiyat eleştirmeni K. Asanaliev: Manas Destanı'nın bu en eski bilicisinin, en sevdiği metodlardan biri olan, “muhaliflerinin hakkından gelmeyi” seçtiğini yazdılar. Onun K. Tıstanov'un Akademik Toplantılarını hedef alan 1930'lu yıllardaki yayınları “Edebiyatı Düşmanca Fikirlerden Temizlemek” başlığını taşıyordu, hukukçuların söylediğine göre de işte bu yayınlar K. Tıstanov'un ölüm cezasına çarptırılmasında delil olarak kullanılmıştı.

Bu kez sosyalizmin yaşlanan şarkıcısı pek çok kişinin huzurunu kaçıran ve dünyaca üne sahip yazar C. Aytmatov'un yayın müdürünü hedef aldı. Fakat bununla

¹⁷ Hanın nikâhında.

birlikte yukarıdan verilen bir emir üzerine, o son derece değerli birinci ciltten “Çinlilere eski topraklarını hatırlatan” iki satır çıkarıldı ve cilt yeniden yayımlandı...

Manas Destanı'nın kaderinde çok önemli bir rol oynayan Cengiz Aytmatov'un yapmış olduğu büyük hizmeti burada belirtmek son derece yerinde olur. Destanın yayımlanmasıyla ilgili ilk resmî belge 1925 yılında Törekuł Aytmatov tarafından imzalandı, onun bundan yarım yüzyıl sonra Lenin Ödülü sahibi olacak olan ođlu, S. Orozbekov'un varyantını basıma hazırlayan yazı işlerine başkanlık edecek, parti kongresinin tribünlerinden “Manas Destanı'nın büyük bir törenle, hatta belki de uluslar arası çapta bir anma töreniyle kutlanmaya lâıık olduğunu” söyleyecek, parti yönetiminden, kendi şiirsel anıtı olan Manas Destanı'nı şaşaalı bir şekilde dünyaya tanıtmak isteyen halkın “ruhsal uyanışını” desteklemesini ve yönlendirmesini isteyecektir.

Aradan beş yıl geçti fakat maalesef parti yöneticileri halkın bu ruhsal coşkusunu ne desteklediler ne de yönlendirdiler. Ve C. Aytmatov bir sonraki Komünist Partisi Kongresinde artık kongreden ricada bulunmamakta, talepte bulunmaktadır:

“Dünya epik şiirinin en büyük eserlerinden olan büyük Kırgız destanı Manas'ın 1000. yılının kutlanması meselesini yeni ortaya atmıyoruz... Fakat maalesef bu konuda henüz arpa boyu kadar dahi yol alınmadı!”

Zaman değiştı, SBKP'nin bütün organlarındaki parti yöneticileri değiştı fakat ulu Manas keçe çadırın içinde çile çekmeye devam etti, kahramanın yürük atı Akkula ise gemini kopardı ve ağılın fasit dairesi içinde yerinde saydı. Ağılın kapısının anahtarı ise SBKP'nin elindeydi.

Bu bağlamda, řu son derece ilginç olguyu hatırlamak yerinde olacaktır:

1986 yılının mart ayında Kırgızistan İlimler Akademisinin başkan yardımcısı A. Moldokulov, Komünist Partisi Merkez Komitesinden “Kırgızcaya tümüyle vâkıf, Manas Destanı'nın Çin'de yapılan yayınının yazı işleri müdürlüğünü yapan, Çinli bilim adamı Hu Çjenhua'nın ülkeye kabulü için izin istiyor. Çjenhua'nın amacı, Kırgız destanı üzerinde yapılan araştırmaların seyri hakkında seri konferanslar vermektir.

Parti Merkez Komitesinin Bilim ve Öğretim Kurumları Müdürü Askar Akayev, konuyu incelemek ve bu konu hakkında teklif sunmakla görevlendiriliyor.

A. Akayev materyali inceliyor ve Çinli bilim adamının ülkeye kabul edilmesini teklif ediyor. Bu teklife Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri, yoldaş Kiselyev řu cevabı veriyor:

1. Ziyaretin süresi şüphe uyandırıyor. (Program haklı gösterilemeyecek ölçüde uzatılmış.)

2. Çinli profesörün görüş ve çalışmalarının politik rengi nedir? Yapılacak işin bilimsel, ideolojik, politik getirisi ne olacaktır?

3. Harcamaları kim üstleniyor ve yapılması planlanan harcamaların miktarı nedir?

İşte gördüğümüz gibi, SBKP uyumuyor, uyanıklığından bir an bile şaşmıyor! Kalesini çok sıkı koruyor!

Merkez Komitesi Sekreterinden böyle “soru şeklinde cevaplar” alan Merkez Komitesi Bölümü Müdürü A. Akayev, kendine özgü nezaketiyle İlimler Akademisine “Çinli Manas bilimcinin ülkeye davetinin amaca uygun biçimde yakın bir zamana ertelendiğini” bildirmek zorunda kaldı.

Askar Akayev o zamanlar kısa vadede ülkenin ilk cumhurbaşkanı olacağını ve yayımlayacağı ilk kararnamelerden birinin, nihayet, efsanevi kahramanın dünyaya

MANAS DESTANI KALBİMİN AĞRISIDIR
(Manas Destanı'nın Üç Ciltlik Yayınımın Son Sözü)

açılmasına imkân verecek olan “Manas Destanı'nın 1000. Yılı Kutlamalarıyla” ilgili olacağını bilebilir miydi?

O zamandan bu zamana köprünün altından ne kadar su aktı? Akan suların ne kadarı buharlaştı, göğe yükseldi ve yağmur, kar, çiy ve dolu olarak toprağa döndü? Kaç nesil ebediyete intikal etti? Kudretli Manas ise bir devri daha yaşadı, o korkunç yirminci yüzyılın dünya savaşlarıyla aynı kazanda cereyan eden büyük gelişim ve ilerlemesinden, kardeş kanının döküldüğü sosyal felâketlerden kurtuldu, sosyalizmin totaliter rejimine direndi, Sovyetler Birliği Komünist Partisinin ideolojik tankıyla defalarca kez savaştı ve onu yendi. Ve halkımız bütün bu sıkıntıları yaşadı, kelimenin tam anlamıyla ateş ve suyla sındı, savaş meydanında milyonlarca ölü ve sakat bıraktı ve en sonunda geçmişini objektif ve rasyonel olarak değerlendirme, yaşananların sebep ve sonuçlarını tahlil etme imkânı buldu. Manas'a ne olmuştu? Ve niçin böyle olmuştu? İnsanlara ne yapmışlardı? Olaylar daha farklı gelişebilir miydi?

Manas Destanı'nın Ekim Devrimi sonrasındaki trajik kaderini hatırlayan bazı kişiler, bu trajik kaderin sebebini şu ya da bu hükümet yetkilisinin yaptıklarında aramak eğilimindedir ve hükmü onlara giydirmeye çalışıyorlar. Ben şahsen böyle bir “hüküm giydirmeye” karşıyım. Olayları analiz ederken de sadece ve sadece “Manas Destanı'nın davasının nasıl sonuçlandığını açık seçik göstermek” amacıyla onları net bir biçimde adlandırdık, aslına bakılırsa, Kırgızların bu dâhiyane kültür mirasını savunanlar da ona karşı çıkanlar da kurban durumuna düştüler. Totaliter rejim “uğursuz talih” görevini gördü. İşte bu, geleceğin kaçınılmaz, olayların önceden programlanmış, tarihin bilgisayarına yerleştirilmiş ve her ne kadar mecrasından sapıtılmaya çalışılırsa çalışılın değişmeyen ve sonuçta bize bugün elde edeceğimiz sonucu veren olgunun ta kendisiydi.

Bütün konuşulanları, yazılanları, okunanları, seyredilenleri ve söylenen şarkıları; Komünist Partinin politikasını doğrulayan, onun fiillerini dile getiren kızıl propagandaya çevirmeyi amaç edinen Sovyetler Birliği Komünist Partisinin ideologları, ancak ve ancak “orak çekiç” sembolü kızıl bayrağın ve proleter diktatörlüğün gölgesinde gerçekleştirilmesi gereken: Sosyalist gerçekçiliğin Marksist Leninist teorisi, edebiyat ve sanatın parti ilkelerine bağlı olması zorunluluğu, aynı halkın içinde iki ayrı kültürün varlığı, halkların kardeşliği, vb. gibi anlayışlar icat ettiler. (Ayrıca Yunancada “proleter” sözcüğü alçak, yoksul anlamlarına gelmektedir.) Standart yapıya uymayan herşey kınamaya, cezaya, toplatılmaya, yok edilmeye tâbi tutuldu ki bunun sonucunda sanık sandalyesine sadece bireyler değil, insanlığın bütün ruhsal atılımları, sanatsal fantezi ve hayalleri, bunların içinde Manas Destanı gibi, sadece benzersiz olmakla kalmayıp aynı zamanda dâhiyane ve ölümsüz olan şaheserler de oturdu.

Totalitarizmin kardeşlik mezarında “ifade özgürlüğü” olarak adlandırılan ve bir çiçeğin taç yaprağını aydınlatan çiçek yapraklarıyla bezenmiş olan demokrasinin bu kırılğan sapı büyüdü. Bu taç yaprağı esen rüzgârlara dayanabilecek mi? Kanla sağlaştırılmış olan bu sap ve gelecek kuşaklarımız güçlenip, dal budak verip, köklerini toprağa salıp, bir dahaki ekim için sürgün verebilecekler mi? Yoksa geçmişte tekrar tekrar yaşanmış olan sosyal felâketlerin, büyük tarihî değişimlerin baskısı altında ölecekler mi?!

Manas Destanı, bu büyük yapıtın hakikî tarihî ve kültürel değerini bilen herkesin “kalbinin ağrısı”. Ben Manas'ın sadece kalp ağrımız değil aynı zamanda vicdan azabımız da olduğunu belirtmek isterim. Paradoks için şurasındadır ki, bu kadar üstün nitelikli bir mirasa sahip olan Kırgız halkı onun kıymetini bilememiş ve onu dünya kamuoyuna tanıtamamıştır! Bunu yapmayı deneyenleri ise kıskançlık, korkaklık, kul ruhluluk, dalkavukluk ve en basit estetik bilgisinden dahi yoksun olmak sebebiyle kendi elleriyle boğup öldürmüştür!

Kırgız topraklarının göçebelerine ait bu devasa hikâyeyi ilk önce W. Radloff (Alman), Ç. Valihanov ve M. Avezov (Kazak), K. Miftakov (Başkurt), K. Rahmatullin ve M. Bogdanova (Tatar), E.D. Polivanov ve V.V. Vinogradov (Rus), Bernştam, S.M. Abramzon, V.M. Jirmunskiy (Yahudi) gibi başka uluslardan kişilerin kaydetmeleri, ona hayran olmaları ve onu öğrenmeleri ister istemez göze çarpmaktadır.

“Efsanevî yarış atı Akkula’yı ve onun kahraman binicisini” dünya arenasına çıkarmada hangi kurbanların verildiğini ve ne eziyetlerin çekildiğini günümüz gençlerine anlatabilme ve gelecek kuşaklara aktarabilme imkânının doğduğu zamanı bana gösterdiği için ben kaderimden razıyım.

Destanın 1000. yıl dönümü Törenini düzenleme şerefine Kırgızistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı Askar Akayev nail oldu ve böylelikle tarihin ve halkının huzurundaki görevini tamamlamış oldu. Bunu, 60 yıl önce K. Tinistanov, E.D. Polivanov, İ. Arabayev ve T. Aytmatov; 50 yıl önce T. Bayciyev ve Z. Bektenov düşlediler ve bu düşlerini özgürlük ve yaşamlarıyla ödediler. Aynı töreni M. Avezov ve B. Yunusaliev de beklediler ama buna ömürleri yetmedi.

İşte bu yüzden, 1995 yılında “Stalin’in kurbanlarının anısına adanan” T. Bayciyev ve Z. Bektenov ödülü, destanın yıl dönümünün başarılı bir şekilde kutlanması sebebiyle Akademisyen Askar Akayev’e verildi. Kırgızistan Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı ve belki de halkının önünde “kendisinden önceki yöneticilerin suç ve hatalarını itiraf eden” ilk ve tek devlet başkanı.

Bütün ve bağımsız bir Kırgız devletini kendi gözlerimizle görmemize imkân veren kaderimize ve Tanrı’ya şükürler olsun. İşte ölümsüz ve ulu Manas bu uğurda mücadele etmişti.